

*"Der Mensch ist zur Arbeit geboren wie der
Vogel zum Fliegen"*

en jämförande studie om Luthers arbetsetik och
finländarnas attityder till arbete

Elefteria Apostolidou

Pro gradu avhandling i dogmatik

Handledare: Anni Maria Laato

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi 2019

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Systematisk teologi	
Författare: Eleftheria Apostolidou	
Arbetets titel: <i>"Der Mensch ist zur Arbeit geboren wie der Vogel zum Fliegen"</i> : en jämförande studie om Luthers arbetsetik och finländarnas attityder till arbete	
Handledare: Anni Maria Laato	
<p>Abstrakt:</p> <p>Denna avhandling undersöker hur arbetsattityder hos dagens finländare förhåller sig till Luthers arbetsetik. Forskningsfrågorna som avhandlingen besvarar är huruvida och i vilka avseenden finländarnas uppfattningar om arbete är lutherskt präglade. Materialet består av både modern lutherforskning och forskning som har utförts i syfte att komma underfund med finländarnas attityder till arbete idag. Metoden går ut på att först redogöra för den lutherska arbetsetiken (kapitel 2) och sedan för finländarnas syn på arbete sådan som den presenteras i Maarit Hytönens aktuella forskning (kapitel 3). Därefter låter avhandlingen Luther och dagens finländare gå i dialog med varandra. Denna dialog innebär att det utreds i vilket förhållande Luthers arbetsetik och finländarnas arbetsattityder står till varandra. Avhandlingen gör en omfattande jämförelse dem emellan i avsikt att hitta möjliga beröringspunkter. Den jämförelse som görs förutsätter att centrala begrepp i jämförelsematerialet förklaras utförligt.</p> <p>Luthers teologi innehåller många arbetsetiska utsagor som grunder sig på hans antagande om att hela tillvaron präglas av en naturlig ordning. Inom ramen för den naturliga ordningen har människan en relation till både Gud och sina medmänniskor. Kallelsen som innebär olika situationsbundna roller hos människan hänger även samman med den naturliga ordningen. Människan som är trogen sin kallelse är också förpliktad att arbeta. Med hjälp av Seppo Kjellberg och andra moderna lutherforskare visar avhandlingen hurdan syn Luther har på arbete.</p> <p>Dagens finländare förhåller sig olika till arbete. Avhandlingen presenterar resultat i Maarit Hytönens studie som har fångat upp mångfalden när det gäller finländarnas uppfattningar om arbete. För finländarna verkar arbete vara en del av någon större helhet. De anser att arbete ingår i den egna livsstilen eller i de egna livsuppdragen. Fastän de flesta finländare styrs av egocentriska motiv, utesluter det inte att de också kan göra goda gärningar i sitt arbete.</p> <p>Sammantaget kan sägas att finländarna inte direkt tillämpar Luthers arbetsetik även om den har påverkat deras syn på arbete.</p>	
Nyckelord: Luther, arbetsetik, naturlig ordning, kallelse, syn på arbete, kärlek till nästan, tjänande av andra, attityder, livsuppdrag, livsstil, dagens finländare.	
Datum: 9.6.2019	Sidoantal: 73
Abstraktet godkänt som mognadsprov:	

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Tidigare forskning	4
1.3 Syfte och frågeställning	6
1.4 Material	7
1.5 Metod	11
1.6 Disposition	12
1.7 Centrala begrepp	13
2 Den lutherska arbetsetiken	15
2.1 Luther i sin kontext	15
2.2 Terminologi	16
2.3 Naturlig lag som Luthers teologiska utgångspunkt	19
2.3.1 Arbete som en plikt	20
2.3.2 Etisk dualism	20
2.3.3 Naturlig ordning	22
2.3.4 Olika stånd inom den naturliga ordningen	22
2.3.5 Olika stånd som fortsatt skapelse	24
2.3.6 Tvåregementsläran inom den naturliga ordningen	24
2.4 Arbetets innehåll	26
2.4.1 Om frihet	26
2.4.2 Om utmaningar	28
2.4.3 Om arbetsfördelning	29
2.4.4 Om inkomst	30
2.5 Den arbetande människan	31
2.5.1 Om rätt förhållningssätt	31
2.5.2 Om lydnad	32
2.5.3 Om tro	33
2.5.4 Om flit	34
2.5.5 Om rätta gärningar	35
2.5.6 Om människan i sitt yrke inför Gud	36
2.6 Sammanfattning av den lutherska arbetsetiken	37
3 Finländare och arbete	39
3.1 Definition av arbete	40
3.1.1 Reijo Wilenius definition av arbete	40
3.1.2 Arbetets olika dimensioner hos Wilenius	41
3.1.3 Arbetets kontextualitet	43
3.2 Finländarnas definitioner av arbete i finsk press	44
3.2.1 Kallelse	44
3.2.2 Livsstil	45
3.2.3 Ansvarsbärande	45
3.2.4 Att göra gott	46
3.2.5 Tjänande av nästan	46

3.2.6	Värdebaserat val.....	47
3.2.7	Uppgift	47
3.2.8	Tillräckligt bra.....	48
3.3	Finländarnas uppfattningar om arbete i Gallup Ecclesiastica	48
3.3.1	Tillfredsställelse	49
3.3.2	Tillräckliga inkomster.....	49
3.3.3	Självförverkligande.....	49
3.3.4	Att hjälpa och tjäna andra	49
3.3.5	Att göra karriär och få mer ansvar	50
3.3.6	Att bli rik.....	50
3.3.7	Kallelse.....	50
3.3.8	Livsuppdrag.....	51
3.3.9	Frågan om det viktigaste livsområdet	51
3.4	Hytönens analys av resultaten i Gallup Ecclesiastica	51
3.5	Min analys av resultaten i Gallup Ecclesiastica i ljuset av Hytönen.....	52
4	Jämförande diskussion om likheter och skillnader mellan luthersk arbetsetik och moderna finländares syn på arbete.....	56
4.1	Arbetets väsen	56
4.2	Tanken om kallelsen	58
4.3	Arbetets nödvändighet	59
4.4	Arbetets meningsfullhet	59
4.5	Arbete och det goda	60
4.6	Förhållningssätt hos den arbetande människan.....	61
4.7	Behov hos den arbetande människan	62
4.8	Behov hos nästan.....	63
4.9	Ansvar i arbetet	64
4.10	Guds försyn i arbete	65
4.11	Arbetsfördelning	65
4.12	Arbete och inkomst	66
4.13	Gränsdagande mellan arbete och andra livsområden.....	67
4.14	Arbete och medmänniskor	67
4.15	Arbete och tillhörighet i gemenskapen	69
4.16	Andra anmärkningar.....	69
5	Avslutning	71
	Litteratur.....	74
	Bilaga: Enkäten Gallup Ecclesiastica.....	77

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Jag intresserar mig för tematiken kring arbete eftersom arbetet har en så central ställning i västvärlden. På sistone har jag funderat mycket på arbetets betydelse och funktion eftersom jag förväntar mig att komma in i arbetslivet efter mina avslutade studier. Jag anser att arbetet är en komplexitet som många andra samhällsliga fenomen hänger samman med; exempelvis arbete och utbildning står i förbindelse med varandra. Enligt min uppfattning vill man förse arbetsmarknaden med kompetenta människor vilket tillräcklig utbildning bidrar till. Kvaliteten på den grundläggande utbildningen ligger på en hög nivå i Finland vilket också garanterar både allmänbildning och goda förutsättningar för vidare studiegång. Framför allt på högskolenivå uppmuntras studerandena att utexaminera i allt snabbare takt. För staten är förkortad studietid inte enbart förmånlig ur ett ekonomiskt perspektiv utan den garanterar också att potentiell arbetskraft inte går förlorad. Samtidigt kännetecknas utvecklingen på arbetsmarknaden av en hög pensionsålder som förväntas stiga i framtiden. Enligt mig tyder dessa exempel på två saker när det gäller framtiden: Finland är beroende av arbete, och de samhällsliga strukturerna förutsätter mer arbetstimmar per människa. Dessa tendenser ligger bakom min ambition att närmare studera arbete i dagens läge.

Enligt min egen erfarenhet börjar den finska staten i ett tidigt skede förbereda sina medborgare för arbetslivet. Redan under den grundläggande utbildningen deltar varje elev i praktisk arbetslivsorientering. Detta innebär att elever i främst skolår 5 till 9 tillbringar från en dag till några veckor på en arbetsplats vilket ska ge dem kunskaper om arbetslivet och även stödja deras kommande studie- och yrkesval. Efter att man har valt sitt yrkesområde får man öva sig vidare eftersom en del av utbildningen – vare sig det handlar om yrkesskola eller högskola – brukar vara förlagd till en arbetsplats. Detta stöder min uppfattning om att finländarna har goda förutsättningar och färdigheter när det gäller arbetsmarknaden.

Fastän utgångsläget för inträde i arbetslivet är idealt visar statistiken att många finländare ändå känner sig missnöjda med sitt jobb. I studien *Työolojen muutokset 1977–2013* (2014)¹ nämns exempelvis brådska som en av de mest störande faktorerna i arbetet. Den kan slita på de anställdas psykiska hälsa och därigenom även försämra arbetslivskvalitet samt förorsaka missnöjdhet. Enligt min åsikt motsäger den rådande missnöjdheten de insatser som staten gör i syfte att främja sysselsättning på arbetsmarknaden i Finland. Likaså menar finländarna att arbetet utgör ett av de viktigaste livsområdena samtidigt som de upplever det som ett förhinder för andra saker. Finländarna menar exempelvis att de känner sig så utmattade efter en arbetsdag att de knappast orkar göra saker som de njuter av. På grund av en viss ambivalens som är iakttagbar hos finländarna är jag intresserad av att i större omfattning ta reda på hur dagens finländare förhåller sig till arbete.²

Tävlingsamhället är ett ord som i flera sammanhang används för att beskriva vår samtid. Organisering av arbete sker på rationella grunder då framför allt produktivitet och lönsamhet står i fokus. Denna sorts utveckling leder lätt till att ansvarsbärande lösgörs från arbetet eftersom andra faktorer spelar en större roll. Det harmoniska arbetssamhället som utgör en motröst till tävlingsamhället strävar efter kvalitativ tillväxt i syfte att öka livskvaliteten. Detta innebär bland annat att teknik och naturresurser utnyttjas på ett ansvarsfullt och nyttigt sätt. Arbetsmarknaden i Finland kännetecknas av att nya arbetsformer har kommit till då vissa gamla har försvunnit, vilket automatiseringen är ett exempel på. Som en följd av detta har människan frigjorts från fysiska och ensidiga uppgifter och hon har bytt till mer intellektuella. I vår tid har nya frågor uppstått på grund av den pågående utvecklingen på arbetsmarknaden. Jag anser att arbetet befinner sig i en brytningstid vilket visserligen har fungerat som en språngbräda för mig att i min avhandling reda ut hur man tänker kring arbete idag.³

Arbete som ett av de mest centrala livsinnehållen kan härledas till att vara en förutsättning för tillräcklig utkomst men det ska inte enbart reduceras till det ekonomiska och försörjning. Människan tycks välja eller rikta in sig på sådana

¹ Lehto & Sutela 2014, 69–70.

² Hytönen 2018, 147, 160; Lehto & Sutela 2014, 173.

³ Kjellberg 1987, 31–32, 61–62; Lehto & Sutela 2014, 65–66.

arbetsuppgifter där hon per se antingen kan förverkliga sig själv, tillfredsställa sina (t.ex. intresseässiga, kommunikativa, kreativa) behov eller utveckla sina styrkor. Människan kan också arbeta för någon annans skull och på hens villkor då det utförda arbetet direkt involverar en medmänniska vars behov tas hänsyn till. Roland Paulsen⁴ tematiserar en tendens som enligt min åsikt blir ett problem ifall arbete ska utföras utifrån en annan persons behov. Paulsen kritiserar nämligen dagens samhälle och menar att det är präglad av ännu större arbetsmängd. Paulsen hävdar att arbetet har blivit ett självändamål vilket hänger ihop med strävan efter full sysselsättning. Enligt min uppfattning lämnar arbete som självändamål enbart lite utrymme för medmänniskans behov.⁵

I ljuset av kristendomen har människan en unik ställning; människan har blivit skapad av Gud för att ta hand om den övriga skapelsen. Detta uppdrag innebär frihet men likaså ansvar inför Gud. I denna skapelsetro ses människan som Guds verktyg eller som hans aktiva medskapare. Den kristna tron får således arbetet att te sig som något naturligt för människan och hennes natur. Står den arbetande människan i en relation till Gud, hävdar jag att de kristna lärosatserna inkluderar även anvisningar om hur hon borde förhålla sig till sitt arbete.⁶

Vid denna punkt har jag valt att stödja mig på Luther och hans teologi. Dels är mitt intresse för Luther en fortsättning på min kandidatavhandling, dels är Luther en av mest inflytelserika teologerna i Finland där han inte minst har påverkat hur den kyrkliga praxisen har format sig. Luthers teologi innehåller arbetsetiska utsagor som senare har lett till en s.k. luthersk kallelselära. Centralt i den är att varje människa har en kallelse som hon ska uppfylla i kärleken till nästan. Kallelsen går ut på att tjäna nästan vilket kan realiseras t.ex. i arbetslivet. Detta tjänande grundar sig på det dubbla kärleksbudet och fungerar som ett rättesnöre för de kristna som handlar gentemot sin nästa.

⁴ Roland Paulsen är en svensk sociolog som bland annat har publicerat boken *Arbetsamhället – hur arbetet överlevde teknologin* (Malmö: Gleerups, 2010). I sin bok är Roland kritiskt inställd till dagens samhälle.

⁵ Hytönen 2018, 142–143.

⁶ Kjellberg 1994, 190.

Jag har varit med om fler diskussioner där det har hävdats att arbetslivet i Finland är präglad av lutherskt arv. Eftersom jag är intresserad av Luthers teologi har jag fäst särskild vikt vid dylika yttranden. Av min egen erfarenhet kan jag konstatera att många lutherrelaterade begrepp har etablerat sig i finländskt språkbruk då arbetsmoralen beskrivs. I min avhandling vill jag avancera detta genom att undersöka om den finländska arbetsmoralen verkligen innehåller komponenter som härstammar från luthersk teologi kring arbete. Eftersom de ovannämnda diskussionerna har varit spontana, har de inte inspelats då jag inte heller kan hänvisa direkt till dem. Den finländska teologen Seppo Kjellberg sammanfattar på ett genuint sätt vad den lutherska traditionen innebär för de flesta finländare; han menar att lutherdomen upplevs som något ångestfyllt samtidigt som den används som en motivering för människan ivrighet i sitt arbete.⁷ På rikssvenskt håll har jag dessutom hittat flera motsvarande yttranden som ska hjälpa läsaren att förstå vad de tidigare nämnda diskussionerna har gått ut på. Givetvis kan man sätta inget absolut likhetstecken mellan Finland och Sverige men det rikssvenska materialet kommer allra närmast de utsagor som jag själv ha stött på. Detta material presenterar jag i samband med avhandlingens syfte och frågeställning (se 1.3).

1.2 Tidigare forskning

Tidigare forskning inom denna tematik har bedrivits bland annat av Gustaf Wingren som var en svensk teolog och professor i systematisk teologi vid Lunds universitet. Han har forskat bl.a. i den lutherska uppfattningen om arbete och dess betydelse. Wingren är författaren till *Luthers lära om kallelsen* som är den avhandling han disputerade på i Lund 1942. Wingrens utgångspunkt är Luthers kallelseetik med vars hjälp han undersöker arbete och dess roll för människan. För Wingren är lagen och evangelium, det världsliga och det andliga regementet och människans nästa centrala teman i syfte att nå förståelse när det gäller Luthers syn på arbete. Dessa teman behandlas även i min avhandling. I sin bok har Wingren granskat arbete i förhållande till människan på ett allmänt plan vilket betyder att han inte har jämfört t.ex. Luthers och hans egen tid med varandra.

⁷ Kjellberg 1997, 146.

Seppo Kjellbergs doktorsavhandling *Finländsk arbetsetik och Luthers kallelselära* har utarbetats vid Åbo Akademi och publicerats 1994 vid Teologiska fakulteten. Kjellbergs avhandling innefattar en jämförande analys av finländska arbetsetiska teorier från 1980-talet och Martin Luthers kallelseuppfattning. Den utgör även en av de viktigaste källorna som jag kommer att använda mig av i min avhandling. Jag stödjer mig på Kjellberg i den utsträckning han återger Luthers kallelselära och arbetsetik. Fokus av Kjellbergs studie är på den jämförelse som han gör mellan den lutherska arbetsetiken och det finländska arbetssamhället på 1980-talet. Under denna tidsålder hamnade Finland i en djup kris med massarbetslöshet då landet hade ett akut behov av radikala beslut och förnyade åtgärder. Den lutherska arbetsetiken som flitighet och lydighet anses vara kännetecknande för började för första gången ifrågasättas i offentliga diskussioner. I sin avhandling kommer Kjellberg fram till en slutsats att Luthers kallelselära hade misstolkats i Finland; människan arbetar inte i syfte att nå sin egen förtjänst eller salighet såsom det tidigare hade uppfattats.

Maarit Hytönen är en finländsk teologie doktor, docent, pastor och forskare. Hytönen har avlagt sin doktorsexamen 1998 vid Helsingfors universitet och sedan 2001 har hon bedrivit forskning vid Kyrkans forskningscentral. Hytönens nyaste studie heter *Kutsumus ja elämäntehtävä* och den publicerades 2018 av Kyrkans forskningscentral i Finland. I sin studie belyser Hytönen tanken om kallelsen och hur den kommer till uttryck hos dagens finländare. Hytönen lyfter fram att en vardaglig kallelse är någonting som den lutherska teologin kännetecknas av. Fastän läran om kallelsen går tillbaka till reformationens upptäckter och särskilt till Luther, kan den enligt Hytönen ingå även i ett modernt tankesätt – bortsett från själva begreppet *kallelse* som ofta upplevs som något föråldrat. I dagens läge likställer Hytönen innehållet av kallelsen med att man förbinder sig att arbeta på ett sådant sätt där hela hjärtat finns med. I sin studie *Kutsumus ja elämäntehtävä* har Hytönen undersökt tanken om kallelsen i olika kontexter, dvs. i kyrkliga dokument och yttranden, i predikningar och i finländarnas liv. Det sistnämnda som handlar om huruvida och på vilket sätt kallelsen återspeglas i finländarnas liv har Hytönen fått reda på med hjälp av en webbenkät och insamlat tidsskriftsmaterial. I sin studie har Hytönen dessutom forskat i vilka andra parallella uttryck som används i finskt språkbruk för att syfta på kallelsen och dess innehåll.

1.3 Syfte och frågeställning

Denna avhandling undersöker hur arbetsattityder hos dagens finländare förhåller sig till Luthers arbetsetik. Forskningsfrågorna som avhandlingen besvarar är huruvida och i vilka avseenden finländarnas uppfattningar om arbete är lutherskt präglade. Min frågeställning går ut på att presentera Luthers arbetsetik som genomsyras av tanken om kallelsen. Likaså redogör jag för de attityder som dagens finländare har till arbete. Därefter jämför jag finländarnas arbetsattityder och Luthers syn på arbete med varandra. Min strävan är alltså att belysa rådande attityder och uppfattningar när det gäller arbete i finländsk kontext med hjälp av Luthers arbetsetik och kallelslära.

Det lutherska arvet är centralt med tanke på avhandlingens frågeställning. Birgit Stolt som är teol. hedersdoktor vid Uppsala universitet skriver i sin bok *Luther själv* (2004) om det lutherska arvet som enligt henne främst går att spåra i svenskarnas moral, livskänsla och attityder. Stolt illustrerar en situation där en svensk medborgare på sin semester blir frågad angående Luther och arbete: ”Även om jag har semester så vill jag känna mig litet nyttig.”⁸ Personen i fråga menar att hon hela tiden har Luther och hans arbetsmentalitet i bakhuvudet – till och med då hon inte arbetar.

Ett annat exempel kommer från en intervju med småföretagare som kritiserar förfaringssättet i momsärenden: ”I Sverige har man som vanligt på det lutherska sättet sett till att det är ännu djävligare.”⁹ Enligt min uppfattning tyder denna kommentar på att det som här beskrivs som lutherskt innebär ett arbetsamt och mödofyllt förfaringssätt.

Mitt sista exempel handlar om ett yttrande i kontext av långtidssjukskrivningarna: ”Vi är ju ändå i grunden ett lutherskt land, där vi lärt att vi ska jobba i vårt anletes svett för att vara fullvärdiga medborgare. Eller har detta förändrats?”¹⁰ Min tolkning av detta är att långtidssjukskrivningarna motsäger den modell som kan anses gå tillbaka till Luther. För kommentatorn innebär ett lutherskt land hårt och flitigt arbetande vilket inte verkar vara fallet med långtidssjukskrivningarna.

⁸ Stolt 2004, 51.

⁹ Stolt 2004, 52.

¹⁰ Stolt 2004, 52.

Stolt skriver om plikt- och flitmoralen som tycks vara en följd av en liten Luther som sitter på ens axel. Sådan moral resulterar i att man lätt får dåligt samvete ifall man latar sig. ”Glöm Luther – det är inte fel att skjuta upp!”¹¹ är ett citat som likaså blivit yttrat i rikssvenskt sammanhang och som jag tycker inrymmer ett försök att motverka de tendenser som går tillbaka till Luther.

Mitt syfte med alla exempel ovan är att bevisa att det också utanför teologiskt rum finns lutherbaserad terminologi med vars hjälp olika arbetsrelaterade fenomen beskrivs. Jag vill komma underfund med om arbetsattityder hos dagens finländare härstammar från det ofta nämnda lutherska arvet eller om den luthersbaserade terminologin enbart är en kvarleva eller även ett missförstånd som inte har Luthers teologi som utgångspunkt.

Detta gör jag genom att dels presentera Luthers syn på arbete, dels ge en redogörelse över de moderna finländarnas attityder till arbete. Jag ämnar undersöka om Finland kan anses stå under lutherskt inflytande då det gäller arbete. Luthers teologi och arbetsetiska tankar som härstammar från medeltiden kommer att ställas mot nutiden som jag huvudsakligen har avgränsat till Hytönens studie som utfördes 2018 av Kyrkans forskningscentral. Å ena sidan vill jag komma underfund med vad Luther säger om arbete, och hur den arbetande människan enligt honom borde vara inställd inför Gud och sin nästa. Å andra sidan ska jag reda ut hur finländarna förhåller sig till arbete och vad de upplever som viktigt i det. Därefter görs en jämförelse med vars hjälp jag kommer att analysera om de lutherska principerna tillämpas av dagens finländare i sitt arbete. Jag utgår ifrån att jag i min forskning ska komma fram till om Finland är präglad av lutherskt arv.

1.4 Material

I min närläsning har jag primärt fokuserat på två olika skriftliga publikationer. För det första har jag läst *Finländsk arbetsetik och Luthers kallelselära*, som är en

¹¹ Stolt 2004, 52.

doktorsavhandling av Seppo Kjellberg, och för det andra *Kutsumus ja elämäntehtävä*, som är en studie av Maarit Hytönen. De bakomliggande faktorerna till finländarnas arbetsrelaterade attityder som Hytönen uppmärksammar vill jag belysa med hjälp av Luthers arbetsetik och kallelselära som exempelvis Kjellberg har forskat i.

Jag studerar Luther huvudsakligen med hjälp av modern lutherforskning som bland annat Seppo Kjellberg, Gustaf Wingren och Tuomo Mannermaa företräder. Min läsning av dessa teologer har varit selektiv i och med att jag i första hand har varit intresserad av utsagor om arbete och den arbetande människan. Kjellbergs avhandling *Finländsk arbetsetik och Luthers kallelselära* upptar en stor del av mina källhänvisningar, och inom ramen för den har jag koncentrerat mig på kapitlet som heter ”*Martin Luthers syn på människans rätta förhållande till arbetet*”¹². Fokus i detta kapitel ligger på Luthers uppfattning om att människan är skapad till att arbeta vilket också gör grunden för hans arbetsetik. I sin studie redogör Kjellberg dessutom för den finländska arbetsmarknaden på 1980-talet som han jämför med Luthers ståndpunkter om arbete. Eftersom detta är irrelevant med tanke på avhandlingens frågeställning, behandlas det inte i samband med Kjellbergs övriga forskningsresultat.

Maarit Hytönen har i sin studie *Kutsumus ja elämäntehtävä* undersökt förhållningssätt till kallelsen både i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och generellt bland finländarna. Hytönens utgångspunkt för sin studie är starkt lutherskt präglad: kallelsen ska förstås som en uppgift i vardagen som människan har fått från Gud. Hytönen menar att denna uppgift sköts och tas hand om i arbets- och familjeliv samt i olika hobbyer. Med tanke på avhandlingens frågeställning har det varit relevant att fokusera på finländarna och deras uppfattning om kallelsen. Hytönen har forskat i hur denna kallelsetanke kommer till uttryck i finländarnas liv – oavsett t.ex. från deras religiösa tillhörighet. Därutöver har hon utrett vilka andra uttryck som används för att hänvisa till kallelsen. Därigenom har dessa redogörelser bidragit till kunskap om de rådande attityderna till arbetet i Finland.¹³

Hytönens studie är mycket aktuell eftersom hon huvudsakligen har samlat in forskningsmaterial från tjugohundratalet; det finns även hänvisningar till tidigare

¹² Se innehållsteckningen av Kjellbergs bok *Finländsk arbetsetik och Luthers kallelselära*.

¹³ Hytönen 2018, 27, 30.

tidsperioder ifall de har tjänat sitt syfte med tanke på studien. Hytönen ställer frågan om nutidens människor ännu talar om kallelsen och om de upplever sina sysslor tillhöra kallelsens område. Hon behandlar denna tematik i fjärde kapitlet i sin bok som går ut på finländarnas uppfattningar om sitt livsuppdrag (fi. *Suomalaisten käsityksiä elämäntehtävästään*). Detta kapitel har jag även använt mig mest av i fråga om lämpligt jämförelsematerial till Luthers tid.¹⁴

Hytönen har samlat in material för det fjärde kapitlet i sin studie med hjälp av två metoder; för det första personintervjuer i olika inhemska tidskrifter och för det andra en webbenkät *Gallup Ecclesiastica*. Materialet för dessa personintervjuer samlades under perioden 1.3–31.8.2018, och det omfattade ungefär 60 artiklar och kolumner i följande finska tidskrifter: *Askel*, *Kotiliesi*, *Kotimaa* och *Meidän perhe*. Hytönens ambition var att få en mångsidig uppfattning om vad finländarna anser vara viktigt i livet och hur de talar om det. De utvalda personintervjuerna bestod av människor i olika ålder och livssituation likaså med olika livsåskådning och bakgrund. Dessa personintervjuer kompletterades med webbenkäten *Gallup Ecclesiastica* som genomfördes 23.10–2.11.2015. Urvalet av den mest representativa målgruppen som kom att utgöra den finländska befolkningen i åldern 15–79 (Åland borträknat) gjordes med hjälp av tillgängliga bakgrundsfakta. Av alla representanter i målgruppen (19 119) deltog sammanlagt 4194 personer i enkäten där det bland annat frågades vad som utgör det viktigaste livsinnehållet för dem och hur de förhåller sig till arbete, familj och hobbyer.¹⁵

I anslutning till Hytönen vill jag också nämna bibliografin till hennes studie *Kutsumus ja elämäntehtävä*. Hytönens bibliografi är omfattande och den innehåller många aktuella studier och andra publikationer. Tack vare den tydliga bibliografin har jag fått lätt tag på de källor som står bakom Hytönens egen studie och jag har likaså kunnat bekanta mig med annat material som jag ansåg vara relevant med tanke på min avhandling. Ett exempel är politices doktor Reijo Wilenius som Hytönen har lyft fram i sin studie. Utöver Hytönens hänvisningar till Wilenius har jag själv fördjupat mig i hans forskning och tankar som jag kommer att presentera i tredje kapitlet.

¹⁴ Hytönen 2018, 27, 30.

¹⁵ Hytönen 2018, 31–32.

Jag vill dessutom nämna studien *Työolojen muutokset 1977–2013* som Statistikcentralen publicerade 2014. Hytönen har använt sig av denna studie vilket är orsaken att även jag har bekantat mig med den. Inom ramen för studien *Työolojen muutokset 1977–2013* har finländarna ställts flertal frågor om fysiska, psykiska och sociala faktorer som påverkar deras trivsel och förhållningssätt i arbetslivet. I min avhandling förekommer det ingen grafiskt framställd statistik men jag har använt bakgrundsfakta som presenterades i anslutning till denna statistik. Studien innehåller många intressanta aspekter som jag har ansett stöda min egen forskning.

Rochus Leonhardt är en tysk teolog och professor för systematisk teologi vid Leipzig Universität. I denna avhandling har jag använt hans bok *Grundinformation zur Dogmatik* (2009) vars första utgåva publicerades 2001. Denna bok ger en omfattande insyn i grundläggande innehåll och problem inom den kristna dogmatiken. Leonhardt är uttryckligen ingen lutherforskare men i sin bok presenterar han olika teologiska inriktningar och flera teologer, varav Luther är en. Boken som innehåller många definitioner, uppgifter, överblickar samt nyttiga tips för fortsatt läsning och fördjupning, ar lasarvanlig och i aktivt bruk bl.a. hos studerande i Tyskland. Jag har huvudsakligen fokuserat på det kapitel som heter *Die Heilmittel* (sv. nådemedlen). Inom ramen för reformationens teologi har Leonhardt redogjort för lag och evangelium, för kyrka och stat samt för hur de står i förhållande till varandra. Med hjälp av dessa redogörelser har jag kunnat närma mig lutherska ståndpunkter i fråga om människa och arbete.

Gustaf Wingren och hans akademiska avhandling *Luthers lära om kallelsen* (1942) kommer också att utgöra en del av mitt material, framför allt när det gäller Luthers syn å ena sidan på den kristna människans anfäktelse, å andra sidan på hennes frihet. Detta verk har jag redan presenterat i det underkapitel som går ut på tidigare forskning inom området (se 1.2). Jag har även använt annan litteratur i syfte att tydliggöra och understödja det som jag har kommit fram till i min närläsning. Den övriga litteraturen kommer att presenteras i respektive kapitel där det hänvisas till sådana källor som har fallit utanför min närläsning men som jag har upplevt som relevanta med tanke på avhandlingens frågeställning.

Jag är medveten om kvalitativa skillnader mellan mina två huvudsakliga material. På grund av det tidsmässiga avståndet mellan medeltiden och nutiden ar det uppenbart att

Luthers tid skiljer sig från dagens läge som finländarna befinner sig i. De respektive tidsperioderna präglas dessutom av olika närhistoriska händelser och samhällsliga företeelser som jag även anser påverka det rådande perspektivet på arbete. Det kommer också fram att Luther skriver i avsikt att undervisa, medan finländare beskriver hur de själva upplever sitt liv.

1.5 Metod

I min pro gradu -avhandling använder jag en jämförande metod som jag presenterar med hjälp av Carl-Henric Grenholm och hans bok *Att förstå religion – Metoder för teologisk forskning* (2006). Detta betyder att efter att ha presenterat Luthers arbetsetik och finländarnas attityder kring arbete i ljuset av modern forskning, låter jag dessa två synsätt gå i dialog med varandra. Avhandlingens struktur går därför ut på att i andra kapitlet presenteras synen på arbete hos Luther och i och tredje kapitlet presenteras synen på arbete hos dagens finländare. I fjärde kapitlet jämförs innehållet i de respektive kapitlen med varandra, och jag kommer även med kritisk diskussion. I femte kapitlet sammanfattar jag kort de resultat som har kommit fram i fjärde kapitlet.

I kapitlen 2–3 använder jag som metoder närläsning och innehållslig idéanalys i den utsträckning jag beskriver och klargör innehållet i texten. Detta sker närmast då de olika synsätten på arbete presenteras. Innehållslig idéanalys kan också handla om att analysera de idéer som texten ger uttryck åt. Förutsättningen för den jämförande diskussion som jag gör i fjärde kapitlet är att jag även analyserar det framställda innehållet.¹⁶

Begreppsanalys som är en del av den innehållsliga idéanalysen har en central roll i min avhandling. Den går ut på att klargöra innehållet för samtliga begrepp samt visa i vilket förhållande dessa begrepp står till varandra. Detta gör jag genom att analysera och förklara alla viktiga begrepp som förekommer i mitt källmaterial. Syftet är att klargöra vad Luther respektive dagens finländare menar när de talar om arbete mot bakgrunden

¹⁶ Grenholm 2006, 213–214.

av sin egen samtid.¹⁷ Även om språkbruket förändras med tiden anser jag att man fortfarande kan syfta på liknande fenomen när det gäller arbete.

I slutet av inledningskapitlet (se 1.7) presenterar jag centrala begrepp till min avhandling. Syftet med detta är att läsaren ska ha förförståelse för alla övriga begrepp som det redogörs för i andra och i tredje kapitlet. Dessa begrepp handlar om hur Luther respektive dagens finländare förstår arbete samt talar om det. Eftersom Luthers terminologi är delvis tidsbunden, kan den enligt mig kännas svårbegriplig i dagens läge. På grund av det tidsmässiga avståndet mellan medeltiden och nutiden har jag upplevt det som nödvändigt att även förklara på vilket sätt Luthers begrepp om arbete kan vara överförbara idag. Begreppsanalys har fungerat som ett verktyg för mig för att konfrontera de olika uppfattningarna mot varandra och därigenom föra jämförelse dem emellan i fjärde kapitlet.¹⁸

Jag har närmat mig mitt jämförelsematerial med reflexivitet. Detta innebär att jag är medveten om min bakgrund som teologistuderande inom luthersk tradition som skulle ha kunnat påverka min approach till materialet. Jag har också strävat efter att utesluta risken för att övertolka och läsa in påhittade uppfattningar. Grenholm betonar att innehållslig idéanalys förutsätter lyhördhet mot de frågeställningar som materialet anses ha gjort anspråk på att ge svar på. I mitt fall handlar dessa svar givetvis om olika uppfattningar om arbete.¹⁹

1.6 Disposition

Utgående från frågeställningen i min avhandling har jag valt att dela upp innehållet i tre huvudkapitel. Efter inledningskapitlet följer kapitel två, *Den lutherska arbetsetiken*, som redogör för den lutherska teologins huvudprinciper för arbete och kallelse. I kapitel tre, *Finländare och arbete*, presenterar jag Hytönens studie med vars hjälp jag förklarar finländarnas syn på arbete och deras attityder till det. I fjärde kapitlet inleder jag en jämförelse mellan Luther och dagens finländare. I femte kapitlet som är

¹⁷ Grenholm 2006, 217.

¹⁸ Grenholm 2006, 217, 220.

¹⁹ Grenholm 2006, 219, 222.

avslutningen kommer jag ytterligare att lyfta fram mina slutsatser och även placera min avhandling i en större kontext i den mån den gett impulser för framtida forskning.

1.7 Centrala begrepp

Analysen i fjärde kapitlet förutsätter förståelse av alla begrepp som förekommer i mitt jämförelsematerial. I andra kapitlet (se 2.2) som går ut på Luthers teologi, och i tredje kapitlet (se 3.1 – 3.1.3) som handlar om finländarnas uppfattningar, har jag definierat vad arbete innebär för kontexten i fråga. Med tanke på analysdelen är det viktigt att ha en gemensam utgångspunkt. Jag tycker att det är nödvändigt att förklara tre centrala begrepp redan i inledningen för att eventuella missförstånd kan undvikas.

Det viktigaste innehållet i Luthers arbetsetik utgör tanken om *kallelsen*. Enligt honom tyder kallelsen på människans plats och roll i livet. På så sätt är kallelsen inte nödvändigtvis något stabilt, utan den är knuten till ontologiska innehåll. Bland annat olika familjeroller är ett exempel på att kallelsen kan förändras under livet. I detta sammanhang poängterar Luther att arbetet hör ihop med kallelsen men att det utgör enbart en del av den. På grund av detta är kallelsen och arbetet skilda begrepp vars innehåll inte heller komplett kan likställas med varandra.²⁰

Kallet är ett begrepp som enligt min åsikt förekommer relativt ofta i parallellt språkbruk till kallelsen. Luther menar att kallet är någonting som ska förstås i en världslik betydelse även om det ingår i kallelsen. Kallet syftar till vad människan är, vilket bevarandet av den naturliga ordningen förutsätter. Även om det handlar om profana saker och sysslor, är det Gud som genom sin ordning kallar en att sköta ett visst kall.²¹

I enlighet med Luthers teologiska förståelse har *kall* och *kallelse* en viss växelverkan med varandra i och med att verkligheterna av båda begreppen förenas i den arbetande människan. Kallelsen som den lutherska arbetsetiken baserar sig på är både ett

²⁰ Kjellberg 1997, 147.

²¹ Kjellberg 1994, 184–185.

begränsat och ett inkluderat begrepp. Kallelsen realiseras enbart inom trons område enligt Guds vilja då en kristen människa som är lydig mot sitt kall sköter även världsliga arbetsuppgifter. Kjellberg är av den åsikten att förståelse av Luthers definition av kall förutsätter att människan delar en kristen värdegrund. Även om kallet handlar om sysslor på det profana området är det ändå Gud som står bakom dem. Enligt Kjellberg är Luthers arbetsetik till för alla men eftersom den inkluderar momentet om kallelse läran kan den tillämpas mest fördelaktigt av den kristna befolkningen. Enligt min uppfattning förutsätter båda begreppen att man beaktar deras religiösa dimension – i annat fall ger begreppen ingen rättvisa åt sitt riktiga innehåll.²²

Hytönen som har forskat i finländarnas attityder till arbete lyfter fram i sin studie att finländarna oftast upplever arbete som en del av någon större helhet. I enlighet med dagens finländare kan arbete ses som någonting som tillhör den egna *livsstilen*. På motsvarande sätt menar finländarna att arbete kan vara samma som ett av många *livsuppdrag*. Gemensamt för båda definitionerna är att arbete ingår i någon större helhet, även om de varsin inrymmer flera olika aspekter. Finländarnas uppfattningar om arbete är inte i första hand präglade av tanken om det transcendentas närvaro.²³

²² Kjellberg 1994, 184–185.

²³ Hytönen 2018, 133, 162.

2 Den lutherska arbetsetiken

I detta kapitel kommer jag att presentera och klargöra de lutherska ståndpunkter som har lett till den allmänna uppfattningen om Luthers arbetsetik. Kjellbergs skriftliga produktion utgör min huvudsakliga källa när det gäller lutherforskning men även andra teologer förekommer, bl.a. Leonhardt, Mannermaa och Wingren. Strukturen i detta kapitel följer inte Kjellbergs, utan jag har placerat alla utsagor i en sådan ordning som bidrar till att innehållet av Luthers arbetsetik förmedlas på ett logiskt sätt med tanke på avhandlingens frågeställning.

Kjellberg har nämnt i sin bok *Työn tulevaisuus* (1987) följande aspekter som Luther enligt honom har upptäckt i fråga om den arbetande människan. Luther menar att människan behöver verksamhet eftersom hon därigenom upprätthåller sitt liv och skapar en mening åt det. Varje område som människan är verksam i är lika värdefullt. Denna verksamhet tillhör kallelsen som var och en har. I kallelsen tjänar människan sin nästa och i en bredare betydelse hela gemenskapen genom sina olika roller. Luther framhäver att kallelsen strävar efter det gemensamma bästa. Det utförda arbetet belönar inte i första hand människan som ha varit lydiga mot sin kallelse utan det betraktas snarare som Guds gåva. Människan i sitt arbete behöver anstränga sig och ha även i viss mån självdisciplin. Luther menar att människan som tar sig an arbete godkänner det liv som Gud har velat ge henne.²⁴

2.1 Luther i sin kontext

Förståelse av Luthers arbetsrelaterade resonemang förutsätter bakgrundsfakta om de rådande omständigheterna på 1500-talet. Luther har levt i en brytningstid mellan feodalism och kapitalism då solidaritetsidealet och konkurrenstänkandet utgjorde varandras motpoler. Stadsborna önskade sig en befrielse från sina ekonomiska skyldigheter samtidigt som olika former av egenarbete och lönearbete uppstod i

²⁴ Kjellberg 1987, 10–11.

tilltagande mån. Luther som kan anses vara antikapitalistiskt inställd motsatte sig plutokrati som det dåtida samhället inklusive kyrkan var präglad av.²⁵

Likaså riktade han skarp kritik mot klosterväsendets ideal som särskilt inom katolicismen hade intagit en betydande position. Enligt Luther består problemet i att klosterlivet siktar på den egna andligheten och dess främjande. Avger man munklöfte avlägsnar man sig dessutom från sin nästa som Gud ursprungligen har sänt varje människa till. För Luther var tro i sig viktig, och han menade att allt arbete som sker i tro är värdefullt och bör till och med vara allas plikt. Således existerar för Luther inte längre åtskillnaden mellan *vita activa* (dvs. det praktiska arbetslivet som sköts av lekmän) och *vita contemplativa* (dvs. det kontemplativa livet som utövas i kloster) utan de hör ihop. Tidigare hade *ora et labora* varit munkarnas slagord vilket Luther ändå kom att avvisa. Luther menar att ingen kan vara så belastad av sin arbetsbörda att hans hjärta inte samtidigt skulle kunna föra ett samtal med Gud.²⁶

Luther menar dessutom att arbete också kan bidra till skapandet av en värdegrund och fungera som en lösning på vissa sociala problem. För honom är arbetet en väsentlig del av den goda, skapelseenliga samhällsordningen. Även om arbetet ska skötas inom ramen för lagen och det världsliga regementet, har också tro sin andel i kallelsen.²⁷

2.2 Terminologi

För att kunna närma sig Luthers arbetsetik är det nödvändigt att känna till den terminologi som han använder. Jag gör en begreppsanalys genom att nedan presentera alla begrepp med vars hjälp Luther talar om arbete. I min avhandling använder jag huvudsakligen svenska översättningar till Luthers ursprungligen tyskspråkiga begrepp. Dessa översättningar härstammar från Seppo Kjellbergs doktorsavhandling. Inom parentes finns varje begrepp även på originalspråk.

²⁵ Kjellberg 1994, 165–166.

²⁶ Kjellberg 1994, 166, 173; Mannermaa 1997, 16–17; Stolt 2004, 32.

²⁷ Kjellberg 1994, 166–167.

Arbete (Arbeit) och *gärning (Werk)* uttrycker den konkreta verksamheten då människan tar hand om sina uppgifter enligt Guds skapelseordning.²⁸ Enligt min mening ter sig arbete som ett överordnat begrepp för den verksamma människans olika sysslor.

Ämbete (Amt) och *stånd (Stand)* kan förstås som olika yrken i dagens läge som en bestämd arbetsfördelning ingår i. För Luther finns det tre stånd som också hänvisar till en samhällsindelning: prästerskap (*ecclesia*), det äkta ståndet inkluderat familjen (*oeconomia*) och överheten (*politia*). Gemensamt för varje stånd är att de förvaltas av människorna som befinner sig i dem. Kjellberg menar att Luthers förståelse av begrepp ämbete och stånd i stora drag motsvarar dagens yrken. Detta är orsaken till att jag i min fortsatta text ofta har ersatt dem med termer som *yrke, yrkesutövare, människan i sitt yrke eller i sitt arbete* och dylikt, för att tyda på Luthers ämbetsförståelse. I enlighet med Luther bör människan som utöver sitt yrke förstås i en bred bemärkelse där avlönat arbete är endast ett av alternativen hur människan kan tjäna sin nästa och vara verksam både i familje- och samhällslivet. Inom ramen för sin ämbetsyn betonar Luther vikten av alla situationsbundna roller som människan har.²⁹

Kall (Beruf) och *kallelse (Berufung)* – är teologiskt präglade och nära bundna till varandra. De innebär mångfalden av de enskilda uppgifter och sysslor som människan har i samhället, även om de delvis har annorlunda utgångspunkter. Enligt Luther ska begreppet *kall* förstås i en värdslig betydelse. Kall syftar på det vad människan är, och det är någonting som bevarandet av den naturliga ordningen förutsätter. För Luther är det uppenbart att människan kan ha många olika uppdrag – även fler på samma gång – som tillhör hennes kall. Däremot avvisar han varje försök att överge sitt kall.³⁰

Vid sidan av kallet kan människan också ha del av den gudomliga *kallelsen* som inbjuder henne att tro på Gud. I första Korinthierbrevet finns grunden till Luthers uppfattning om kallelsen: ”Var och en skall förbli vad han var när han blev kallad.”(1.

²⁸ Kjellberg 1994, 168.

²⁹ Kjellberg 1994, 168, 181.

³⁰ Kjellberg 1994, 184–185.

Kor 7:20)³¹ Att människan blir kallad, handlar om en andlig dimension. Inom ramen för denna dimension ser människan sig själv i en relation till Gud. Enligt Luther kan den gudomliga kallelsen delvis påverka det världsliga kallet men ändå inte ändra på det. Människan som har mottagit denna gudomliga kallelse och nöjt sig med den inser att även hennes världsliga kall ansluter sig till den naturliga ordningen skapad av Gud.³²

Enligt Luther bidrar människans tro på Gud till att hon inte längre kommer att ha en undvikande attityd till arbete. I detta sammanhang utgör enbart syndiga yrken ett undantag eftersom de inte härstammar från Gud. Efter att människan har blivit kallad av Gud förstår hon av sig själv att hon inte kan förbli i sitt tidigare syndiga yrke som bl.a. prostitution och röveri nämns som exempel på. Vid sidan om detta ska människan bli av med alla faktorer som förhindrar att kärleken till nästan förverkligas. Enligt Luther får ens arbetsmotivation inte heller grunda sig på hedonism som innefattar att njutning och lathet får en framhävd position.³³

Wingren menar att ens gudsförhållande återspeglas i hur väl respektive dåligt man sköter sitt arbete.³⁴ Kjellberg poängterar att detta ändå är komplext. Enligt Luther är det svårt eller även omöjligt att få kännedom om människan som utför sitt arbete drivs av lagen eller tron på evangeliet. Det går inte att avgöra hurdan motivation det finns bakom ens agerande eftersom gärningarna kan verka likadana till det yttre. Luther menar att även om människans gärningar ser goda och rätta ut gäller de som syndiga ifall tron inte är närvarande.³⁵

Enligt Stolt ska kallelsen förstås som en demokratisering av troslivet. Denna demokratisering består i att Luthers kallelselära är inkluderande, dvs. inte enbart de som förvaltar det andliga utan också lekmän är delaktiga i den. Enligt Stolt har detta bidragit till uppfattningen om att varje arbete har värde i sig och att människan har möjlighet att självständigt nå Gud utan hjälp av en andlig ledare.³⁶

³¹ Kjellberg 1994, 184.

³² Kjellberg 1994, 184–185, 203.

³³ Kjellberg 1994, 169, 184–185, 193; Luther 1891, 132.

³⁴ Wingren 1942, 95–96.

³⁵ Kjellberg 1994, 187, 196.

³⁶ Stolt 2004, 31.

2.3 Naturlig lag som Luthers teologiska utgångspunkt

Luther har presenterat den naturliga lagen som han anser omfatta allt vad en fungerande mellanmänsklig samvaro förutsätter. Den naturliga lagen handlar om att människan är skapad till att leva i en gemenskap med Gud vilket resulterar i att hon ska älska både Gud och sina medmänniskor. Enligt Kjellberg menar Luther att motivering till denna lag finns i den gyllene regeln som går tillbaka till Jesu bergspredikan i Bibel. Den gyllene regeln innebär att människan ska behandla sina medmänniskor på ett sådant sätt som hon också själv önskar att bli behandlad. På grund av detta utgör kärleken kärnan i den naturliga lagen.³⁷

Mannermaa³⁸ lyfter fram Luthers kommentar till den barmhärtige samariten som enligt denne hjälper att förstå vad den naturliga lagen går ut på. Enligt Mannermaa menar Luther att fallet av den barmhärtige samariten bevisar att i varje människas hjärta finns det dubbla kärleksbudet nedskrivet som sammanfattar Mose stentavlor. I enlighet med den första tavlan har människan en uppfattning om att tjäna och älska Gud. Luther betonar att varje människa behöver någonting att grunda sitt liv på; antingen Gud eller avgud. Likaså ska människan älska sin nästa vilket även den andra stentavlan uppmanar henne till. Genom att hänvisa till det dubbla kärleksbudet menar Luther att de tio budorden som Gud gav Moses på berget Sinai är ingen ny lag utan enbart tolkar och förstärker den naturliga lagen som finns i människans hjärta sedan skapelsen. Även om Luther menar att den naturliga lagen är medfödd hos människan, försummar hon rätt ofta denna lag på grund av sin fallna natur.³⁹

Luther poängterar att varje människa förmår ha en uppfattning om denna lag av sig själv.⁴⁰ Enligt min tolkning spelar det ingen roll om människan är kristen eller icke-kristen. Jag anser däremot att den naturliga lagen hos Luther är religiöst respektive kristet motiverad eftersom den inkluderar tanken om Gud och skapelse. Den baserar sig dessutom på två olika bibliska kontexter som Kjellberg och Mannermaa varsin har

³⁷ Kjellberg 1994, 176–177; Luther 1927, 95.

³⁸ Tuomo Mannermaa var en finländsk teolog och bl.a. professor emeritus i ekumenik vid Helsingfors universitet. Han var också en av de internationellt mest kända luthersforskarna.

³⁹ Mannermaa 1992, 103.

⁴⁰ Kjellberg 1994, 176.

hänvisat till inom ramen för sin lutherforskning dvs. den gyllene regeln respektive det dubbla kärleksbudet.

2.3.1 Arbete som en plikt

Luthers syn på arbete som en plikt härstammar från hans tanke om att den naturliga lagen sätter människan i förbindelse med Gud och sina medmänniskor. Enligt Luther kräver denna lag att människan behandlar sina medmänniskor på ett sådant sätt som hon också själv önskar att bli behandlad. Jag anser att detta leder till en aktiv verksamhet hos människan, vilket innebär att hon således tjänar sin nästa och arbetar för hans skull. Luther menar att tanken om arbetsplikten förutsätter givetvis sådana förhållanden där det finns till arbete. I enlighet med hans förståelse är detta fallet eftersom människorna lever i en gemenskap med varandra där de sinsemellan praktiserar den gyllene regeln.⁴¹

Enligt min åsikt kan det vara utmanande för den moderna människan att betrakta arbete ur detta pliktbaserade perspektiv eftersom dagens tankesätt har utvecklats i motsatt riktning. Kjellberg påstår att i vårt arbetsamhälle har arbete – framför allt lönearbete – blivit en människorätt. För Luther innebär arbete en plikt i kallelsen medan nuförtiden är det snarare en rätt som garanterar tillräckligt uppehälle och människovänligt liv. Jag vill uppmärksamma denna pågående utveckling som delvis förklarar det ideologiska avståndet mellan Luthers tid och nutid.⁴²

2.3.2 Etisk dualism

Luther talar om ett dubbelt bruk av lagen. I en samhällelig bemärkelse handlar det om att rätt och ordning upprätthålls i samhället. I ett teologiskt avseende är lagen likaså viktig eftersom människan konfronteras inför lagen med Guds vilja som hon inte förmår uppfylla. Lagen bevisar människan hennes syndighet men öppnar samtidigt vägen till evangeliet. Eftersom båda bruken av lagen är närvarande i den arbetande människan präglas Luthers arbetsetik av dualism. Kjellberg menar att dualismen hos

⁴¹ Kjellberg 1994, 173, 176.

⁴² Kjellberg 1997, 147.

Luther grundar sig på simul-principen. Denna princip går ut på att varje kristen är *simul iustus et peccator*, dvs. samtidigt syndare och rättfärdig. Den gamla människan som står under syndens välde är hänvisad till lagen, medan den nya människan som är rättfärdiggjord drivs av evangeliet.⁴³

Evangeliet påverkar etiskt den handlande människan som tagit till sig förkunnelsen. Det glada budskapet om nåden får människans sinnelag förvandla till att utföra kärleksfulla gärningar av sig själv. Detta går följaktligen utöver de krav som den naturliga lagen ställer. Kjellberg slutsats är att Luther arbetsetik grundar sig på Gud som drivande kraft. Gud är verksam genom lag och evangelium som även människan har del av inom ramen för det världsliga och det andliga regementet.⁴⁴

Luthers arbetsetik ställer vissa etiska krav på människan i syfte att den naturliga ordningen kan bevaras. Enligt Luther är människan fri utanför sitt yrke men bör ändå älska och tjäna sin nästa. Däremot menar han att det även är förbjudet inom yrket att avstå från kärleken och att låta bli att tjäna sina medmänniskor. Enligt Luther kan den etiska dualismen anses försvinna då en människa – som ha tagit till sig både lagens krav och evangeliets innehåll – av kärlek gör sig själv utsatt för nästans skull. Således överträffar kärleken allt vad lagarna kan kräva. Mot bakgrunden av detta är Kjellbergs slutsats att en kristen människa utför arbetsrelaterade skyldigheter och uppfyller lagens krav i frihet eftersom hon med hjälp av evangeliet förstår att de leder till kärlek.⁴⁵

Luthers etiska dualism innebär att ett och samma ändamål uppnås på två olika sätt, dvs. kärlek till medmänniskor förverkligas genom både lag och evangelium. Enligt mig blir denna dualism begriplig om människan har förstått vad evangeliet går ut på. Genom hela frälsningshistorien har Gud handlat gentemot mänskligheten på ett sätt som kännetecknas av kärlek vilket sammanfattas i s.k. Lilla Bibeln: ”Så älskade Gud världen att han gav den sin ende son, för att de som tror på honom inte skall gå under utan ha evigt liv (Joh. 3:16).” Luther betonar att denna kärlek som härstammar från Gud kommer till uttryck också i de enskilda kristnas liv i och med att de med hjälp av

⁴³ Kjellberg 1994, 177, 196; Leonhardt 2009, 337, 339; Luther 1911, 368.

⁴⁴ Kjellberg 1994, 177, 208; Leonhardt 2009, 382.

⁴⁵ Kjellberg 1994, 182.

evangelium handlar på ett kärleksfullt sätt gentemot sin nästa. Luther säger även att arbete är svaret på evangelium hos en kallelsemedveten människa.⁴⁶

2.3.3 Naturlig ordning

Luthers uppfattning om en naturlig lag hör intimt ihop med en s.k. ordo-tanke. Enligt denna tanke grundar sig den världsliga tillvaron på en naturenlig och god ordning. Genom att hänvisa till skapelseberättelsen poängterar Luther att mänskligheten ska bevara den goda ordningen – inte ändra på den och dess maktstrukturer. Denna bevarande funktion som tillskrivs människan motiverar det mänskliga arbetet i en världslig kontext. I följande citat återger Kjellberg fritt översatt Luthers egen hänvisning till Jobs bok: ”Människan är skapad till arbete och möda såsom fågeln är skapad att flyga.”⁴⁷ Luther gör en tydlig åtskillnad mellan den gudomliga och mänskliga intentionen; Gud har gett människan ett uppdrag som går ut på att bevara och värna om skapelsen medan människans fördärvade och egoistiska natur får henne att vilja härska över den.⁴⁸

2.3.4 Olika stånd inom den naturliga ordningen

I kapitel 2.2 har jag presenterat terminologin som är knuten till Luthers arbetsetik och som tanken om olika stånd förekommer i. Med olika stånd menar Luther alla situationsbundna roller som den arbetande människan har i syfte att tjäna sin nästa. För Luther är det uppenbart att inom ramen för dessa stånd finns en viss arbetsfördelning som även samhällsindelningen följer. Enligt honom hänger den naturliga ordningen samman med denna arbetsfördelning som alltså består av tre olika stånd: *oeconomia*, *politia* och *ecclesia*.⁴⁹

⁴⁶ Kjellberg 1994, 177, 208.

⁴⁷ Kjellberg 1994, 179.

Notera att samma bibelcitat har använts i avhandlingens titel enligt den tyska översättningen.

⁴⁸ Kjellberg 1994, 178–179, 207.

⁴⁹ Kjellberg 1994, 178–179.

Oeconomia inrymmer alla mellanmänskliga relationer och även hela övriga skapelsen som människan är omgiven av. I en snävare bemärkelse kan detta begrepp syfta enbart på familjen och näringslivet. Ur samhällelig synvinkel utgör *oeconomia* det viktigaste ståndet. *Politia* är lika med den politiska ordningen. Luther tillskriver *oeconomia* och *politia* ett förband sinsemellan för att människorna ska lyda den politiska maktordningen. *Ecclesia* syftar på kyrkan men likväl på människan i förhållande till Gud. Delaktighet i *ecclesia* innebär att människan tar emot Gud och allt vad Gud skänker henne.⁵⁰

Enligt Luther har Gud stiftat dessa tre stånd. Eftersom Guds vilja uppfylls genom dessa stånd, upplever Luther dem som heliga och äkta. Luther poängterar att där Guds ord är i bruk, blir vardagen till en högaktad ort och således är den heliga verkligheten närvarande hos människan. Luther dömer varje försök till andra stånd som inte härstammar från Gud utan är påhittade av människor. Luther menar att även alla klosterordnar faller under en kategori som består av icke-upprikta stånd vilket följande citat av Kjellberg bevisar: ”[...] klostren, där lata människor enligt honom [Luther] livnär på falska teologiska grunder.”⁵¹ Fastän dessa tre stånd är heliga, motsätter sig Luther uppfattningen om att de skulle bidra till människans salighet eftersom det är möjligt enbart genom frälsaren Jesus Kristus.⁵²

Luther menar att gemensamt för dessa stånd är att människan som är i ett – eller flera – av dem och sköter väl alla uppgifter som tillhör ståndet i fråga, uppfyller Guds vilja och behagar därigenom honom. Även om det handlar om tre olika stånd, gör Luther ingen åtskillnad deras kvalifikationer emellan. Den som sköter prästämbetet och förkunnar Ord är att förstå samma som en förälder som tar hand om hushållet och barnen. Inför Gud är likväl den som är härskaren eller domaren, drängen eller tjänaren, lika värdefull och helig som vem annan som helst i sitt stånd. I dessa stånd förenas Guds Ord och bud i och med att människan är lydig och ägnar sig åt ett heligt levnadssätt. Därigenom tjänar människan i sitt stånd både Gud och sina medmänniskor.⁵³

⁵⁰ Price 2015, 373–374.

⁵¹ Kjellberg 1994, 207.

⁵² Luther 2006, 213–214.

⁵³ Luther 2006, 214.

Luther poängterar att utöver dessa stånd råder den kristna kärleken som översta prioritet. Denna kärlek är allomfattande och den är verksam inte enbart inom ett visst stånd, utan den kännetecknas av alla goda gärningar som människan konstant utför i syfte att tjäna sin nästa som har ett behov av det.⁵⁴

2.3.5 Olika stånd som fortsatt skapelse

Luthers idé om dessa stånd kopplas väsentligt till Gud fast de som sådana inte direkt anses härstamma från Bibeln. Genom stånden inom den naturliga ordningen fortsätter och upprätthåller Gud sin skapelse. Människan är ett verktyg som är i Guds användning i den pågående skapelsen. Enligt Luther ses således det arbete som människan utför som en frivillig fortsättning på Guds skapelsearbete. Gud håller sig dold bakom den yrkesmässiga mångfalden som finns till. Likaså skänker och skapar Gud nytt liv genom moderns och faderns roll i familjen. Luther menar att då människan enligt kallelsen står i ett eller flera av dessa stånd låter Gud flöda ut sin kärlek till världen och hela mänskligheten. Således representerar varje stånd Gud som agerar på jorden. Enligt Luthers förståelse ser Gud inte på människans personliga – varken moraliska eller religiösa – kvaliteter då han kallar henne till ett visst uppdrag. Det avgörande är att Gud även kan tvinga en ond människa i sitt stånd till att göra något gott för nästans skull. Genom att Gud uppskattar varje arbetsuppgift som ska utföras med tanke på nästans fördel blir också själva arbetet meningsfullt och helgat.⁵⁵

2.3.6 Tvåregementsläran inom den naturliga ordningen

För att kunna förstå i vilken kontext det mänskliga arbetet hör hemma är det till nytta att betrakta Luthers tvåregementslära. Denna lära går ut på att Gud styr världen på två olika sätt, dvs. genom det världsliga och det andliga regementet. Enligt Luther innebär

⁵⁴ Luther 2006, 214–215.

⁵⁵ Kjellberg 1994, 190; Mannermaa 1997, 25; Stolt 2004, 34.

jordelivet en samvaro mellan dem som redan här och nu tillhör Guds rike och är sanna kristna, och dem som tillhör denna värld och inte äger den sanna tron.⁵⁶

Inom ramen för sin Lutherforskning menar Leonhardt att uppdelningen mellan de sanna kristna och icke-kristna motsvarar även de två regementena. Leonhardt anser att det världsliga regementet finns till enbart för de icke-kristna medan de sanna kristna är delaktiga i det andliga regementet. Däremot hävdar Kjellberg att Gud som har skapat hela världen, utöver enligt Luther aktivt sin makt och styr hela mänskliga tillvaron med hjälp av det världsliga regementet.⁵⁷ Eftersom jag vid denna fråga upplevde att utsagorna av båda teologerna stod i strid till varandra hade jag behov av att bekanta mig noggrannare med Luthers originaltexter för att kunna komma vidare i min avhandling. Luther påstår i sin skrift *Von weltlicher Obrigkeit, wie weit man ihr gehorsam schuldig sei* (publicerad i *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe. Bd. 11.*) att alla människor – till och med de kristna – måste stå under inflytande av det världsliga regementet. Det andliga regementet hör ihop med Guds nåd genom vilken den kristna människan har blivit rättfärdiggjord i Kristus.⁵⁸

Det världsliga regementet omfattar den lagstadgade överheten som tar hand om samhällets lagstiftning och rättssystem för att säkerställa ordning. Vid behov kan till och med maktutövning med tvångsåtgärder förekomma i syfte att motverka det onda och främja rättvisa. Överheten har rätt att straffa så att den som har brutit mot gemensamma regler inte befrias från sitt ansvar utan konsekvenser. I detta regemente ingår också andra yrken och uppgifter som bidrar till att kärleken till nästan förverkligas bland människorna. Fast det världsliga regementet står i Guds tjänst får det ändå inte blanda sig i saker som är relaterade till tron. Däremot handlar det andliga regementet om evangelium och nåd, och det syftar på att frälsa syndiga människor. Detta regemente förutsätter följaktligen spridande av nåden genom det förkunnande ordet och sakramenten. Även om det världsliga och det andliga regementet kommer i kontakt med varandra gör Luther en tydlig åtskillnad dem emellan och betonar att det ena inte får ta över det andra.⁵⁹

⁵⁶ Kjellberg 1994, 180.

⁵⁷ Kjellberg 1994, 180; Leonhardt 2009, 382.

⁵⁸ Luther 1900, 252.

⁵⁹ Kjellberg 1994, 180–181; Leonhardt 2009, 382–383.

Luther menar att Gud som har skapat hela världen utövar aktivt sin makt och styr den mänskliga tillvaron med hjälp av sina regementen. Människorna är verksamma i det världsliga regementet i och med att de lyder överheten och således upprätthåller den naturliga ordningen. Människans aktiva roll gentemot sin nästa och den övriga skapelsen kommer också till uttryck i att hon ägnar sig åt arbetet inom det världsliga regementet. Enligt Luther misslyckas de fallna människorna ändå rätt ofta med detta då de har behov av Guds ingripande och nåd. Detta berör det andliga regementet som även en kristen människas jordeliv anses ha som mål. Det andliga regementet hör ihop med himmelriket där Guds vilja sker i kärlek utan lagar och föreskrifter.⁶⁰ Människans delaktighet i båda regementen bevitnar Luthers följande citat: En husmor sitter i kyrkan stilla och lyssnar, men i hemmet rör hon sig och arbetar...⁶¹

2.4 Arbetets innehåll

Detta underkapitel ska bidra till förståelsen av vilka element eller innehåll som arbetet enligt den lutherska uppfattningen borde inkludera. Det blir en uppsättning av konkreta saker som är värda att beaktas med tanke på arbetets innehåll. Inom ramen för Luthers kallelselära ses arbetet i första hand som en samhällsfunktion då det ska tjäna gemenskapen och dess medlemmar samt bidra till ett hyfsat liv. Denna gemenskap får en särprägel i och med att den är del av Guds skapelse.⁶²

2.4.1 Om frihet

För Luther kännetecknas allt arbete av en autonom aspekt. Människan är fri att utföra goda gärningar som det hos Luther inte finns några konkret definierade föreskrifter för. Luther betonar att dessa gärningar härstammar från förståelsen av att människorna är beroende av varandras arbetsinsatser och även av andra ömsesidiga gärningar. Efter att människan har insett detta är hon fri att agera, förutsatt att tyngdpunkten av hennes

⁶⁰ Kjellberg 1994, 180; Leonhardt 2009, 383; Wingren 1942, 108.

⁶¹ Wingren 1942, 130.

⁶² Kjellberg 1994, 207–208.

gärningar ligger på att nästan tjänas och att hens behov beaktas. Luther poängterar att kärlek alltid leder till en aktiv verksamhet för nästans skull fastän de enskilda gärningarna som kännetecknas av kärlek är fria och förekommer i en stor mångfald. Denna frihet förutsätter även ett visst ansvar och övervägande; upplever människan att en viss arbetsuppgift inte behövs med tanke på hennes nästa ska hon känna sig fri att vägra den. Således finns det för Luther ett samband mellan människans natur och hennes behov. Å ena sidan är människan skapad till att arbeta då hennes talang och styrkor givna av Gud kommer att i tas i bruk – å andra sidan har hon också själv behov av i kärlek utförda gärningar.⁶³

Luthers kritiska inställning till klosterväsendet kan förstås på ett djupare plan mot bakgrunden av denna frihet. Luther hävdar att de löften som alla munkar ska avge innan de träder in i klosterlivet är motsägelsefulla med tanke på den i dopet givna friheten. Luther anser att denna frihet som ser på nästan och hens behov inte kan förverkligas genom munkkallet som utövas i en viss isolation. Luther menar att alla som lever i en klosterorden undviker sin tjänst gentemot nästan; således avlägsnar de sig också från densamma nästa som Gud ursprungligen har sänt varje människa till. Enligt Luther försvåras saken ytterligare av att man i klosterlivet lever på andras bekostnad och strävar i stort sett efter sitt eget heliga anseende varigenom också nästan försummas.⁶⁴

Hos Kjellberg finner vi också en definition som handlar om den kristna människans frihet. Utgångsläget är att människan egentligen är bunden av sin synd. Situationen förändras i och med att Gud av sin nådighet skänker människan frihet. Denna frihet går ut på ett s.k. frivilligt underordnande. Slutsatsen blir att människan som är bunden på grund av sin syndighet får åtnjuta den frihet som härstammar från Guds kärlek. Den kristna människan är alltså förpliktad att tjäna sin nästa men i denna frihet gör hon det frivilligt utan att känna sig påtvingad.⁶⁵

Om friheten i kallelsen skriver även Wingren som kopplar den ihop med lagen och evangeliet. Enligt honom menar Luther att i himmelriket är det evangelium som

⁶³ Kjellberg 1994, 171–172; Luther 1897, 660.

⁶⁴ Kjellberg 1994, 173–174.

⁶⁵ Kjellberg 1987, 8.

härskar och därför även frihet; jordelivet präglas däremot av lag och bundenhet. Wingren poängterar att den frihet som människan kan ha i det yttre, går ut på att hon är fri för att lyda lagen, dvs. att göra och låta. Wingrens slutsats blir att friheten i det yttre betyder en frihet till lag, och att kallelsen således är lika med bundenhet vid nästan. Inom ramen för denna bundenhet menar Wingren så här: ”Genom friheten att göra, om kärleken till nästan så kräver, och låta, om kärleken till nästan så kräver [...]”⁶⁶ I enlighet med Luther ska alltså kärleken till nästan få utrymme. ”Gång på gång möta vi hos Luther begrepp, som hålla systemet *öppet* för nyansatser, dörrar, genom vilka den nyskapande Guden går in i ordningsvärlden.”⁶⁷ Detta yttrande av Wingren betonar att kallelselivet inte någonsin blir stel eller stannar på sin plats.⁶⁸

Mannermaa poängterar att det är enligt Luther nästan som bestämmer och definierar villkoren för tjänandet. I kallelsen förmår man följaktligen inte påverka eller välja det goda som görs gentemot ens nästa. De uppgifter och sysslor som tillhör kallelsen ska alltid utgå ifrån nästans behov. Detta kan inte läras in, utan det är någonting som förutsätter en bra omdömesförmåga enligt situationen. Enligt Mannermaa distanserar sig Luther från i förväg uppgjorda bestämmelser och författningar, och kräver att allt handlande ska anpassas till situationen som andra medmänniskor är delaktiga i.⁶⁹ På så sätt tycker jag att Luthers uppfattning motsvarar tanken om att tillvaron präglas av en viss dynamik.

2.4.2 Om utmaningar

Luther är medveten om de utmaningar som den arbetande människan konfronteras med då hon tjänar sin nästa. Den gyllene regeln som ska styra tjänandet av nästan blir inte alltid uppfylld av äkta lust och vilja; människan är ofta tvungen att kämpa sig igenom. Luther anger syndafallet som orsak till att människan upplever sitt arbete som tyngt och även präglat av motgångar och svårigheter. Den möda som arbetet innebär tillhör enligt Luther arbetets innersta väsen. På grund av detta kallar Luther arbete för

⁶⁶ Wingren 1942, 99.

⁶⁷ Wingren 1942, 99.

⁶⁸ Wingren 1942, 97–98.

⁶⁹ Mannermaa 1997, 25.

ett kors i var och ens liv. Människan som samtidigt är syndare och rättfärdig ska ändå sträva efter att anpassa sig till kärlekens krav. Dessa krav går ut på att människan igenkänner de behov som hennes nästa har och att hennes avsikt med gärningen grundar sig på kärlek.⁷⁰

Enligt Wingrens luthertolkning är den arbetande människan utsatt för anfäktelsen (*Anfechtung*) vilket betyder att djävulen försöker få människan att lämna sin kallelse. Anfäktelsen innebär en ständig kamp som människan konfronteras med i kallelsen. Hos människan som förblir i tron och bemästrar denna anfäktelse förvandlas utmaningar till en styrka som Gud står bakom. Således behöver utmaningarna i kallelsen inte enbart ha en negativ prägel, utan de kan också fungera som Guds redskap. Denna kamp som finns mellan gammal och ny människa, dvs. syndare och rättfärdig, kommer dessutom till uttryck då utmaningarna i kallelsen driver henne till bön. Den gamla människan är tvungen att hålla ut alla utmaningar som tillhör kallelsen medan den nya människan ser fram emot allt vad kallelsen innebär. I bönen får människan motta en sådan attityd som hjälper henne att vara positiv inställd till sin kallelse och arbeta med glädje.⁷¹

I detta sammanhang lyfter Luther fram att arbete inte automatiskt för med sig lycka och framgång. I första hand ska den arbetande människan vara ödmjuk och beredd på att underkasta sig det som Gud har kallat henne till. Luther menar att även om människan anser att hon trots all möda inte blir belönad av sitt arbete kan hon rikta in sig på livet efter detta. Enligt Luther orkar människan kämpa med sitt arbete med hjälp av budskapet om uppståndelsen och det eviga livet.⁷²

2.4.3 Om arbetsfördelning

För Luther utgör arbetet en plikt i samhällslivet där alla yrken och uppgifter är lika nödvändiga även om de skiljer sig från varandra. Med tanke på mångfalden av olika uppgifter inom hemmet, ekonomin, samhället och kyrkan, talar Luther om samhällelig

⁷⁰ Kjellberg 1994, 176–177, 179, 192.

⁷¹ Wingren 1942, 118–119, 121.

⁷² Kjellberg 1994, 193.

arbetsfördelning. Denna arbetsfördelning härstammar från Gud och den är som sådan naturlig och oföränderlig. Den grundar sig på en tydlig hierarki vars med hjälp av även en strukturerad maktfördelning är möjlig. Enligt Luther kännetecknas den dessutom av att varje människa ska göra sitt efter sin naturliga benägenhet och begåvning. Människan sköter sina uppgifter inom ramen för det världsliga regementet, och således har hennes gärningar ingen frälsande funktion.⁷³

Luther har ingen jämlik syn på arbetsfördelningen i den meningen att han enligt skapelseordningen anser mannens uppgifter vara utåtriktade medan kvinnan ska vara sysselsatt inom hemmet. Därutöver menar Luther att arbetsuppgifterna ska fördelas på ett sådant sätt som motsvarar ens färdigheter. På grund av detta är det även berättigat enligt honom att arbetsuppgifter avlönas olika. Även om de olika arbetsuppgifterna innebär slit och möda får det inte leda till bytet av det aktuella kallet. Luther menar att alla ämbeten kännetecknas av något som är bra respektive utmanande.⁷⁴

2.4.4 Om inkomst

Luther förespråkar måttlighet framför allt när det gäller den belöning som människan ska få från sitt arbete. Han menar att arbetets huvudsakliga syfte är att människan får sitt dagliga bröd och kan tillfredsställa sina nödvändiga behov. Även om det är uppenbart för Luther att människornas behov kan skilja sig från varandra betonar han att var och en ska få enligt sin egen andel och överflöd bör undvikas. Han menar att man inte får samla pengar eller andra ägodelar på lager; händer detta så är man skyldig att dela med sig av sitt överflöd. Kjellberg lyfter fram att Luther var kritiskt inställd till det praktfulla levnadssättet som tilltog redan under hans tid.⁷⁵

Luther menar att det i första hand inte är arbete som garanterar människan tillräcklig inkomst utan Guds omsorg. Denna omsorg innebär att Gud tar hand om den kallelsetrogna människan genom att ge henne det dagliga brödet och säkerställa en tillräcklig utkomst. Luther hänvisar till ett bibelställe (Matt 6: 25–34) som uppmuntrar

⁷³ Kjellberg 1994, 168–170, 204.

⁷⁴ Kjellberg 1994, 170–171, 204.

⁷⁵ Kjellberg 1994, 187–190; 207.

människan att sätta sin tillit till Gud och vara obekymrad inför morgondagen. Trots detta menar Luther att människan ska arbeta hårt som om hennes uppehälle skulle vara beroende av hennes egna arbetsinsatser.⁷⁶

2.5 Den arbetande människan

I *Finländsk arbetsetik och Luthers kallelselära* hänvisar Kjellberg till två bibliska passager i Syraks bok (Syr 3:17–24 och Syr 11:21)⁷⁷ som Luther ha stött sig på i sin argumentering när det gäller arbetets förpliktande roll för människan. Syraks bok understryker människans ödmjukhet inför de uppgifter som tillkommer henne samt uppmuntrar människan att vara flitig och arbetsam. Detta underkapitel ska reda ut hur den arbetande människan borde vara inställt till sitt arbete och vilka egenskaper hon likaså borde kännetecknas av.⁷⁸ Följande citat av Kjellberg avslöjar kärnan i Luthers resonemang vid denna punkt: ”Frihet, lydnad, glädje, bön och tacksamhet betecknar enligt Luther den rätta inställningen till arbetet.”⁷⁹

2.5.1 Om rätt förhållningssätt

Enligt Luther bygger det rätta förhållningssättet till arbete på kärlek, vilket utesluter alla egoistiska och självbelåtna mål. Luther menar att den som bryr sig om sin nästa och hens välbefinnande förhåller sig rätt till sitt arbete. Oroar man sig däremot för sig själv och för sin egen framtid, handlar det enligt Luther om felutveckling hos den arbetande människan som ska vara till för sina medmänniskor. Luther motsätter sig människans egoistiska strävan att ta på sig för stora och ambitiösa sysslor. Luther menar att detta är lika med avgudadyrkan som enligt min tolkning kan jämföras med dagens arbetsnarkomani. I enlighet med Luthers förståelse anser jag att arbete inte får

⁷⁶ Kjellberg 1994, 188.

⁷⁷ Kjellberg 1994, 184. Förkortat: ”*Min son, utför i ödmjukhet vad dig åligger, så skall du bli älskad av envar som tackes Gud.*” och ”*Förundra dig icke över syndarens gärningar, förtrösta på Herren, och förbliv vid ditt arbete.*”

⁷⁸ Kjellberg 1994, 184; Stolt 2004, 32.

⁷⁹ Kjellberg 1994, 200.

inta en framhävd ställning om det inte gagnar människans nästa. Luther betonar att människan förhåller sig rätt till sitt arbete då hon blir av med sin självbelåtenhet. Luther menar att plikten att arbeta även bidrar till att styra drifter och begär hos henne i syfte att egoistisk och egennyttig hållning inte tar över i arbetet.⁸⁰

Luther menar att det rätta förhållningssättet innebär vilja att få göra det goda i kallelser. Gärningar hos en kallelsetrogen människa behöver inte vara speciella men de är däremot rätta för att nästan tjänas. Luther talar om en tillfredsställelse som härstammar från att människan får utföra rätta gärningar i sin kallelse. Luther betonar att den heliga Anden bidrar till att man gläder sig även åt de små uppgifterna för nästans skull.⁸¹

2.5.2 Om lydnad

För Luther hänger lydnaden samman med plikten att arbeta. Lydnaden innebär att människan underordnar sig dem som står i högre ställning gentemot henne. Luther stödjer sig på paternalism som handlar om hierarkisk ordning och förmyndarmentalitet i det samhällsliga livet. Utifrån detta tillskriver han den överordnade ett visst ansvar gentemot gemenskapen som den underordnade ska inlemmas i. Den överordnades vilja uppfylls genom den arbetande människan vilket bidrar till det gemensamma samhällsliga goda. Med andra ord är överheten förpliktad att ge skydd och försvara enskilda individer i samhället, medan undersåtarna är skyldiga att främja det gemensamma välbefinnandet genom sin lydighet och kallelsetrogenhet. Enligt Luther går denna lydnad i grunden ut på att människan godkänner den ordning som Gud har skapat och är således i all sin verksamhet lydig mot Gud.⁸²

Luther motiverar lydnaden med hjälp av det fjärde budet: ”Visa aktning för din far och din mor (2. Mos 20:12).” Med hjälp av detta bud bevisar Luther att människan är förpliktad att lyda den som har en högre position än hon själv. Enligt Luther går denna aktning ut på att tjäna såväl Gud som sina medmänniskor. Således innebär arbetet för

⁸⁰ Kjellberg 1994, 186–187, 201, 205.

⁸¹ Kjellberg 1994, 192–193.

⁸² Kjellberg 1994, 171–172, 209.

Luther inga fullkomliga prestationer utan snarare ett sinnelag som kännetecknas av äkta viljan att vara lydig. Då människan blir medveten om sin plikt att genom arbetet visa lydnad, utförs arbetet enligt honom med äkta glädje och lidelse. Luther menar att den som i sitt arbete visar varken lydnad eller underställande attityd kännetecknas av vilja att överta makten och arbeta för själviska mål.⁸³

2.5.3 Om tro

Luther nämner att arbete i kallelsen är samma som trons inkarnation. Enligt mig tyder detta yttrande på en uppenbart nära relation mellan arbete och tro. I enlighet med Luthers förståelse är denna tro inte passiv utan verksam, och den får konsekvenser för den arbetande människan. Luther menar att de goda gärningar som människan i sitt arbete gör gentemot sin nästa egentligen är frukter av hennes tro. I detta sammanhang lyfter Luther fram att den kallelsemedvetna människan tänker på de medmänniskor som hon tjänar, och inte på gärningarna som sådana. Stolt hänvisar till Luther och menar att då den troende människan vågar överlåta sig själv och alla sina sysslor i Guds hand, kommer hon att upptäcka en stor glädje. Denna glädje som grundar sig på överlåtelse mellan Gud och människa skänker henne ett glatt och frimodigt sinnelag att gå till de egna uppgifterna. I enlighet med Luthers kallelselära är tron alltså den faktor som hjälper människan att nöja sig med sitt liv.⁸⁴

Luther lyfter fram att i tron äger rum ett utbyte av egenskaperna mellan Gud och den kristna människan. Enligt honom utrustar Gud den troende människan med allt vad hon kommer att behöva. Ett motsvarande utbyte av egenskaperna sker också i den kristna människans förhållande till sin nästa som grundar sig på kärlek. Det som människan har upplevt med Gud återspeglas i hennes övriga relationer. Genom tjänandet blir människan Kristus till sin nästa och låter hen bli delaktig i det goda vilket ett textställe i Galaterbrevet enligt mig vittnar om: "[...] men jag lever, fast inte längre jag själv, det är Kristus som lever i mig. (Gal. 2:20)" Luther betonar att människan tar på sig sin nästas svaghet och ovärdighet och ger hen i stället sin styrka och godhet samt andra gåvor som hon har mottagit i tron på Gud. För den troende människan är

⁸³ Kjellberg 1994, 171.

⁸⁴ Kjellberg 1994, 190, 194, 201, 208; Stolt 2004, 32.

det oväsentligt om hennes nästa är värdig allt detta eftersom hon inte heller själv har kunnat förtjäna det som Gud har skänkt åt henne.⁸⁵

Som också tidigare kommit upp, i den fallna människan äger rum en inre kamp eftersom den gyllene regeln ter sig för mäktig för henne. Kjellberg menar att den kristna tron och den kristna etiken existerar i ett spänningsfyllt förhållande till varandra. I ljuset av Luther tolkar Kjellberg tron som någonting som inte direkt skänker människan en förmåga att utföra moraliskt rätta gärningar utan enbart bidrar till hennes vilja. I tron känner människan sig villig att sträva efter det goda för nästans skull. Genom tron litar människan också på Gud – inte på sina egna förtjänster. Kjellberg menar att orsaken till att den troende människan förmår uppfylla kallelens krav går ut på att Gud, som är skapare av allt det goda, är närvarande och medverkande i tron. Stolt påpekar dessutom att flera ställen i Bibeln som utgör grunden till Luthers uppfattning om kallelsen talar om Guds nåd och hjälp. Det som Gud skänker ser jag som ett slags gentjänst gentemot människan som står i kallelsen.⁸⁶

2.5.4 Om flit

Enligt Luther ska människan vara flitig och ivrig i sitt arbete då lathet är en egenskap som hon inte får kännetecknas av. Om människan – utan att vara lat – ändå hamnar i ekonomiska svårigheter är hon enligt Luther berättigad till hjälp och stöd. Detta gäller även dem som inte är kapabla att tjäna sitt uppehälle genom arbete. Luther inser att den flitigt arbetande människan behöver också vila ifrån och motvikt till sitt arbete. Enligt Luthers definition är fritid den tid som inte ska ägnas åt arbete, utan den ger människan möjlighet till att syssla med andra saker. Luther nämner söndagen som en vilodag då den arbetande människan ska tillbringa tid med Gud genom bön och Ord. Luther poängterar att man även på vilodagen kan arbeta ifall nästan har behov av det. Han kräver denna flit inte för resultatens skull utan för kärlekens och nästans skull. På grund av detta anser Luther att helg- och festtider är problematiska eftersom de kan ha

⁸⁵ Mannermaa 1997, 20–21.

⁸⁶ Kjellberg 1994, 199–201; Kjellberg 1987, 7; Stolt 2004, 35.

negativt inflytande på arbetsviljan hos människan, vilket även får dåliga konsekvenser för hennes nästa.⁸⁷

Mot bakgrunden av människans olika roller i samhället menar Luther att hon ska bli av med sådant arbete som inte behövs dvs. som nästan inte har behov av för tillfället. Jag anser att människan behöver ha anpassningsförmåga för att kunna förstå i vilken uppgift hon aktuellt är kallad till att arbeta och tjäna sin nästa i denna föränderliga värld. Likaså betonar Luther att människan får varken latas eller vara sysslolös. Fastän den naturliga ordningen inkluderar tanken om arbetsplikt behöver människan denna plikt även explicit eftersom hon enligt Luther har en tendens till lathet och passivitet på grund av sin fallna natur.⁸⁸ Kjellberg hänvisar till Luther och menar: ” [...] människan är också ett slagfält mellan Gud och djävulen.”⁸⁹

2.5.5 Om rätta gärningar

Kjellberg som i många olika avseenden har forskat i Luther lyfter fram att Luthers social-etiska grundprincip är den gyllene regeln. Luther menar att de etiska beslut som människan kommer att fatta förutsätter en situationsbunden omdömesfråga. Han poängterar att det som är gott för människan själv respektive hennes nästa alltid ska avgöras separat i varje enskild situation. I enlighet med Luthers förståelse menar Mannermaa att kärleken är ett bud som vartenda bud – även den gyllene regeln – innehåller. Fastän de kristnas bud heter olika och har till synes olika innehåll, handlar varje bud ändå om kärlek. Enligt Mannermaa har kärleken i sig inget separat namn men den definieras bl.a. utifrån dessa bud.⁹⁰

Hos Wingren finns ingen konkret kategorisering på gärningar som enligt Luther anses vara antingen rätta eller falska. Wingren betonar dock att kärleken till nästan är större än alla lagar och föreskrifter: ”Det, som uppbygger andra människor och skänker dem frid, kan icke på förhand fastlåsas i regler.”⁹¹ Enligt Luther uppstår rätta och goda

⁸⁷ Kjellberg 1994, 174–175, 188, 207.

⁸⁸ Kjellberg 1994, 172, 205.

⁸⁹ Kjellberg 1994, 205.

⁹⁰ Kjellberg 1987, 9; Mannermaa 1992, 104.

⁹¹ Wingren 1942, 119.

kristna gärningar då människan i allt handlar kärleksfullt gentemot sina medmänniskor. Wingren tematiserar detta med hjälp av bl.a. familjerelationer: mannen är till för hustru och barn, hustrun för sin del för mannen och barnen samt barnen följaktligen för föräldrarna.⁹²

2.5.6 Om människan i sitt yrke inför Gud

För Luther representerar människan i sitt yrke och människan själv varandras motsatser. Detta grundar sig på hans uppfattning om att Gud ser på människan på två olika sätt. Utanför yrkesutövandet är varje människa lik inför Gud, medan i sitt yrke bemöter Gud henne som en unik individ. Enligt Luther använder sig Gud av olika yrken för att bevara ordningen i samhället och garantera förverkligandet av en kristen etik. Jag citerar Kjellberg när det gäller Luthers syn på den arbetande människan: ”... Gud håller personen som en mask framför sitt ansikte och sålunda verkar genom denne.”⁹³ De olika yrkena härstammar följaktligen från Gud och är därför goda i sig. Enligt Luther förändras situationen i och med att människan som står under djävulens makt kommer att missbruka sitt yrke.⁹⁴

Utifrån Luthers förståelse finns det flera bilder som syftar på den arbetande människan i förhållande till Gud. Enligt honom kan människan ses som en mask för Gud, även som Guds medarbetare eller verktyg. Människan som en mask som Gud håller för sitt ansikte innebär enligt Luther att människan underordnar sig Gud och har således en icke-autonom ställning. Gud är verksam i flera världsliga sammanhang genom den arbetande människan som manifesterar hans olika masker. Hos Wingren finns ytterligare ett citat med vars hjälp Luthers uppfattning om denna manifestation blir klar: ” [...] han [Gud] låter man och kvinna tro, att det är de, som sätta barn till världen.”⁹⁵ Människan som Guds mask är ett sätt genom vilket kärleken till nästan förverkligas samt gudomliga gåvor förs vidare. Således står människan som Guds mask i kärlekens tjänst.⁹⁶

⁹² Wingren 1942, 119–120.

⁹³ Kjellberg 1994, 182.

⁹⁴ Kjellberg 1994, 181.

⁹⁵ Wingren 1942, 134.

⁹⁶ Kjellberg 1994, 206; Wingren 1942, 134–135.

Inom ramen för Luthers lära om *cooperatio* betraktas människan som Guds medarbetare. För Luther innebär detta en viss passivitet som befriar människan från de ambitioner och bekymmer som tillhör arbetet. Enligt Luther är människan aktiv enbart i den bemärkelsen hon använder sin begåvning och sina färdigheter som Gud har skapat. Kjellberg menar att Luther ser människan också som Guds redskap vilket går ut på att människan inte har själv det skapande ansvaret utan det är Gud som använder olika förmågor hos henne. Enligt min uppfattning motsvarar dessa definitioner innehållsligt varandra eftersom människans begåvning och färdigheter kommer till uttryck enbart i samverkan med Gud.⁹⁷

I enlighet med Luthers resonemang är den arbetande människan i Guds användning. På grund av detta menar Luther att den som arbetar inte ska ta åt sig äran för sina goda gärningar och yvas över dem, eftersom det i själva verket handlar om Guds gärningar hos henne. Han poängterar dessutom att Guds gärningar genom människornas kallelser alltid gäller som stora. Enligt min tolkning av Luther vill Gud ha människan som sin samarbetspartner men i detta uppdrag ska hon i viss grad vara ödmjuk och även gudfruktig.⁹⁸

2.6 Sammanfattning av den lutherska arbetsetiken

I kapitel två har jag presenterat vad den lutherska arbetsetiken går ut på. Luther var kritiskt inställd till vissa fenomen som rådde under medeltiden (bl.a. kapitalism och klosterväsende) vilket jag anser att ha gett upphov till hans arbetsetiska ansatser. Luthers arbetsetik kännetecknas av tanken om kallelsen som innebär att varje människa är kallad av Gud till att tjäna och älska sin nästa. Således är kallelsen även det mest centrala begreppet när det gäller Luthers syn på den arbetande människan.

Luther menar att kärleken till nästan förverkligas genom det arbete som människan utför. Enligt honom kan den arbetande människan vara verksam på olika sätt och ha även fler situationsbundna roller som tillhör hennes kallelse. Luthers arbetsetik är starkt bunden vid nästans behov vilket förutsätter osjälviskhet av människan.

⁹⁷ Kjellberg 1994, 190–191, 206–207.

⁹⁸ Kjellberg 1994, 187, 201.

Luthers arbetsetik grunder sig på den naturliga ordningen som innebär att människan är skapad till att leva i en gemenskap med Gud och sina medmänniskor. Utifrån den naturliga ordningen motiverar han att det även är förpliktande för människan att arbeta. Människan som arbetar för sin nästas skull har följaktligen en relation till Gud som verkar genom henne i allt hon gör.

Enligt Luther är den arbetande människan både syndare och rättfärdiggjord, samtidigt som hon är delaktig i det världsliga och i det andliga regementet. Å ena sidan innebär detta att människan i sitt arbete konfronteras med olika utmaningar på grund av sin fallna natur. Å andra sidan kan människan känna glädje och uppleva även tillfredsställelse efter att hon har tagit sig an evangeliet. Luther poängterar att tron hjälper människan att nöja sig med sitt arbete. Med hjälp av tron förvandlas också den kallelsetrogna människans bundenhet vid nästan till en frihet att få göra goda gärningar för andra.

Luthers syn på arbete får inte enbart reduceras till hårt arbete och möda. Det arbete som människan utför sätter henne även i förbindelse med både Gud och hennes nästa. Denna förbindelse kännetecknas av kärlek, och den inrymmer också Guds försyn och omsorg. Även om Luther menar att arbete innebär ett kors i människans liv, betonar han att det också tillhör människans väsen. Genom att arbeta fortsätter människan Guds skapelse, och Gud har lovat att helga och fullborda henne arbete.

3 Finländare och arbete

I detta kapitel presenterar jag det jämförelsematerial som går ut på rådande föreställningar och attityder som finländarna har när det gäller arbete. Maarit Hytönens studie *Kutsumus ja elämäntehtävä* utgör min huvudsakliga källa, och jag kommer att behandla dess innehåll i två olika delar. Hennes arbete innehåller dessutom två slags material. För det första har finländarnas attityder till arbete retts ut i enkäten *Gallup Ecclesiastica* som anger både en exakt procentandel av dem som på ett visst sätt besvarat frågan som ställdes och deras genomsnittliga ålder. Med hjälp av den statistik som sammanställdes utifrån svaren har Hytönen analyserat arbetsattityder hos dagens finländare och också dragit vissa slutsatser. För det andra har Hytönen samlat in material från finländska tidskrifter för att undersöka vilka ord och begrepp finländarna själv använder då de talar om arbete.

Både enkäten som utfördes på webben och det insamlade tidsskriftsmaterialet bidrar till Hytönens strävan att vinna kunskap om finländarnas arbetsrelaterade attityder. Det är viktigt att vara medveten om att enkäten i fråga förutsatte att målgruppens representanter anpassade sina åsikter och uppfattningar till de färdigt formulerade svarmöjligheterna. Det språkbruk som förekom i de utvalda tidskrifterna härstammar däremot från de intervjuade personerna under själva interaktionen. I syfte att få reda på attityder hos dagens finländare har jag använt också annat material som antingen Hytönen har hänvisat till i sin studie eller som jag själv har ansett vara aktuellt.

Efter att jag har presenterat Hytönens forskningsmaterial följer hennes analys av resultaten i *Gallup Ecclesiastica* (se 3.4), och därefter även min egen analys av dessa resultat (se 3.5). Inom ramen för Hytönens resultat är syftet med min analys att klargöra några aspekter som jag har upplevt innehållsligt som flertydiga. Med tanke på den jämförelse som jag senare gör mellan Luthers arbetsetik och dagens finländare anser jag att en klar utgångspunkt i mitt jämförelsematerial är nödvändig.

3.1 Definition av arbete

Hytönens studie om finländarnas arbetsrelaterade attityder i dagens läge kräver en definition av arbete. Med hjälp av det insamlade materialet som baserar sig på finländska tidskrifter har Hytönen gjort en lista över de ord som förekommer då finländarna talar om sitt *livsuppdrag*⁹⁹ som bl.a. arbete kan ingå i. I stället för själva arbetsbegreppet introducerar Hytönen alltså begreppet livsuppdrag med vars hjälp hon hänvisar till den bl.a. arbetande människan och hennes verksamhet. Hytönen har undersökt finländarnas attityder till arbete i en bred samhällslig kontext, och därför inkluderar vissa av hennes definitioner en religiös respektive kristen värdegrund. På så sätt har hon försökt fånga in mångfalden av den verksamma människans verklighet som arbete utgör en del av. Därutöver lyfter Hytönen i sin bok fram Reijo Wilenius¹⁰⁰ som har definierat arbete och människan i förhållande till det. Detta är orsaken till att också jag kommer att hänvisa till Wilenius.

3.1.1 Reijo Wilenius definition av arbete

Jag har bestämt att börja med Wilenius definitioner av arbete eftersom jag anser att de är till hjälp med tanke på Hytönens vidare begreppsförklaringar. Wilenius menar att arbete i sin ursprungliga betydelse har handlat om en nödvändig verksamhet för att de mänskliga behoven ska kunna bli tillfredsställda. Enligt honom tycks människorna ändå förhålla sig rätt olika till arbete. I sitt försök att beskriva de finländska omständigheterna kring arbete har han stött sig på de sex grundinställningarna av Kahn och Wiener. Nedan följer Wilenius egna definitioner när det gäller hur finländarna brukar uppleva arbete. Termerna som Wilenius har introducerat i sin bok *Ihminen ja työ* (1981) och som ursprungligen har stått på engelska har jag översatt fritt till svenska.¹⁰¹

⁹⁹ Hytönen 2018, 162.

¹⁰⁰ Reijo Wilenius är finländsk politices doktor som har forskat i arbetets betydelse ur flera samhällsliga perspektiv.

¹⁰¹ Wilenius 1981, 18.

Avbrott (eng. *interruption*) innebär att arbetet är ett nödvändigt ont som enbart syftar på att bringa inkomst. Med tanke på andra livsområden ses arbetet som en störande faktor eller förhinder.¹⁰²

Jobb (eng. *job*) är en syssla som delvis kan ha ett intressant innehåll men som huvudsakligen fungerar som en inkomstkälla. Jobb går enkelt att byta.¹⁰³

Sysselsättning (eng. *occupation*) fokuserar på arbetstagarna och deras behov. Arbetet upplevs som tillfredsställande och man kan även utöva sina färdigheter.¹⁰⁴

Karriär (eng. *career*) representerar en framgångs- och utvecklingsorienterad definition på arbetet. Därutöver kännetecknas människan som gör karriär av vilja att få mer ansvar inom ramen för sina arbetsuppgifter.¹⁰⁵

Kallelse (eng. *vocation, calling*) hänvisar till en följande situation där individen i sitt arbete får både förverkliga sig själv och tjäna sin nästa. Denna definition kan inkludera tanken om någon högre makt som har kallat människan till att sköta sitt arbete.¹⁰⁶

Uppdrag (eng. *mission*) betyder att människan ägnar sig fullt åt sina arbetsuppgifter. Hon anser dessutom att detta bidrar till det samhälleliga livet och allas gemensamma fördel. Enligt denna definition upplever människan ofta att hennes uppdrag härstammar från något gudomligt väsen.¹⁰⁷

3.1.2 Arbetets olika dimensioner hos Wilenius

Wilenius gör en historisk tillbakablick och skriver i sin bok *Ihminen ja työ* att arbete i första början har handlat om en nödvändig verksamhet för att människan har kunnat tillfredsställa sina behov. I dagens läge urskiljer han tre dimensioner som arbete

¹⁰² Wilenius 1981, 18.

¹⁰³ Wilenius 1981, 18.

¹⁰⁴ Wilenius 1981, 18–19.

¹⁰⁵ Wilenius 1981, 19.

¹⁰⁶ Wilenius 1981, 19.

¹⁰⁷ Wilenius 1981, 19.

inrymmer och som definitionerna ovan grundar sig på. Dessa dimensioner är både *materiella*, *sociala* och *psykiska* till sin natur och de motsvarar även den tredelade människosynen som består av ande, själ och kropp.¹⁰⁸

Den materiella dimensionen hänger ihop med människans grundbehov som ska tillfredsställas med tanke på hennes fysiska överlevnad. Denna dimension omfattar också materiell utkomst. Wilenius menar att arbete är ett sätt att tillfredsställa människans materiella behov. Enligt honom lyckas detta inte enbart genom ens eget arbete, utan i ett samhälle som baserar sig på arbetsfördelning är människorna beroende av varandras arbetsinsatser. Wilenius menar att människorna i själva verket arbetar för varandras skull fastän de uttryckligen skulle sträva efter att skaffa sig sin egen utkomst.¹⁰⁹

Arbete kan också tillskrivas *den sociala dimensionen* som har en nära anknytning till människan som en social och samhällelig varelse. Det faktumet att tillfredställande av materiella behov förutsätter ett fungerande samarbete människorna emellan vittnar om denna dimension. Människan har en tendens till flera mellanmänniskliga relationer genom att vara delaktig i olika slags gemenskaper. För människan kan t.ex. arbetsgemenskapen fungera som ett medel för att hitta sin egen plats i det samhällliga livet. Genom det arbete som människan utför känner hon sig som en nyttig och värdefull samhällsmedlem.¹¹⁰

Den psykiska dimensionen har att göra med människans psyke och mentalitet. Människan behöver sådan verksamhet som hon får förverkliga sig i. Ur denna dimension är arbete inte bara ett medel utan även ett syfte i sig. Människan arbetar inte heller enbart för sitt uppehälle utan arbete upplevs som någonting som i en större omfattning upprätthåller människolivet i sin helhet. Människan strävar efter så gott det går att använda och utveckla sina färdigheter i det egna arbetet.¹¹¹

¹⁰⁸ Wilenius 1981, 18, 21.

¹⁰⁹ Wilenius 1981, 19–20.

¹¹⁰ Wilenius 1981, 20.

¹¹¹ Wilenius 1981, 20–21.

3.1.3 Arbetets kontextualitet

För att kunna komma fram till vad arbete innebär för finländare behöver man först betrakta i vilken kontext det förekommer. I sin definition av arbete har Hytönen stött sig på J.P.Roos¹¹² som har forskat i finländarnas livsstil. Enligt Roos syftar ens *livsstil* på det sätt som man lever på: ”Elämäntapa on yksilön tai perheen elämänvaiheiden, elämäntoiminnan, arkielämän ja interaktion kokonaisuus, joka järjestyä yksilöiden subjektiviteetin kautta.”¹¹³ För Roos är livsstil alltså samma som en organiserad helhet som bygger på individernas subjektivitet. Hytönen refererar Roos och menar att livsstilen för de flesta finländare kännetecknas av arbete och mellanmännsliga relationer. Livsstilen kan hamna i kris då människan drabbas av någon – oftast oväntad – förändring i sitt liv, t.ex. arbetslöshet eller skilsmässa. Målet med livsstilen anses vara lycka eftersom den gör livet värt att leva. Likaså innebär lycka att hitta sin egen plats i livet och acceptera den. Att den finländska livsstilen är så starkt präglad av de två ovannämnda faktorerna (dvs. arbete och mellanmännsliga relationer) kan förklaras med hjälp av den industriella utvecklingen där familj och avlönat arbete har stått i centrum. Det är viktigt att notera att Hytönen inte definierar arbetet i sig utan gör det utifrån ett överordnat begrepp (här: livsstil) som arbetet i finländskt sammanhang ingår i.¹¹⁴

Jag har presenterat ovan att finländarna upplever arbetet samma som livsstil. Jag antar att livsstil är någonting som hela tiden är närvarande, och på grund av detta hade jag behov av att precisera arbetets kontextualitet inom tidsmässiga ramar. I sin bok hänvisar Hytönen till tidigare undersökningar som har utförts hos finländarna. I dem kommer en tydlig tendens till uttryck: arbetet är inte längre bundet vid tid och rum då man utmanas av gränsdragande mellan arbetstid och fritid. Hytönen lyfter fram att arbetet idag definieras i ännu större mån utgående från olika tidsaspekter: bråttom, brist på tid, tidsanvändning, time management och herrskap av tid.¹¹⁵

¹¹² Jeja-Pekka Roos är en finländsk samhällsvetare som har verkat bl.a. som professor i socialpolitik vid Helsingfors universitet.

¹¹³ Hytönen 2018, 133.

¹¹⁴ Hytönen 2018, 133–134.

¹¹⁵ Hytönen 2018, 137–138.

Slutsatsen blir att arbetet befinner sig i en sådan kontext som finländarna förknippar med livsstil. Enligt min tolkning kännetecknas denna kontext dessutom av olika – och främst negativa – bestämmningar på tiden. Även om arbetet som livsstil är present i finländarnas liv upplever de ändå att tiden som går åt arbetet är antingen otillräcklig eller starkt reglerad.

3.2 Finländarnas definitioner av arbete i finsk press

I sin forskning har Hytönen rätt ut vilka ord och uttryck som inhemska tidningar och tidskrifter använder om de faktorer som anses utgöra viktiga innehåll i finländarnas liv. Dessa faktorer omfattar arbete, studier, yrke, hem, familj, vänner, hobbyer och fritid. Hytönen kallar dem för *livsuppdrag* (fi. *elämäntehtävä*) som är ett samlingsnamn för de centrala innehållen i ens liv. Hytönen har kommit fram till åtta definitioner av livsuppdraget som jag presenterar nedan. Jag har huvudsakligen avgränsat min granskning av livsuppdraget till det som berör arbete samt hem och familj, vilket bör underlätta jämförelsen mellan Luthers tid och nutid. Luther har introducerat tanken om tre stånd (se kap. 2.2. och 2.3.4) som innebär människans olika situationsbundna roller i familje- och samhällslivet. Jag anser att dessa roller hänger bäst samman med Hytönens definition av livsuppdraget baserat på arbete och yrke samt hem och familj.¹¹⁶

3.2.1 Kallelse

Enligt Hytönen är *kallelse* en kristet präglad term som oftast förekommer i språkbruk hos de finländare som har en kristen övertygelse. De menar att kallelse är någonting som finns medfött hos människan och därför har hon lätt för den. Likaså anser dessa finländare att kallelse syftar på alla döpta som ha blivit kallade av Gud till att sprida det bibliska frälsningsbudskapet. Detta sker redan då den enskilde lever ut sin tro, vilket strålas ut till omgivningen. För finländarna innebär tanken om kallelsen att alla yrken och arbetsuppgifter har blivit ordnade av Gud och att de likaså strävar efter det

¹¹⁶ Hytönen 2018, 162.

gemensamma goda då ens nästa blir tjänad. Finländarna menar att på en konkret nivå heter detta att leta efter de andras goda och i bön fråga efter Guds vilja.¹¹⁷

3.2.2 Livsstil

De finländare som ser sitt arbete som *livsstil*¹¹⁸ betonar att arbete är en väsentlig del av livet då arbetsbördan och arbetstiden inte mäts. Inom ramen för denna definition betonar dagens finländare förmågan att lita på sig själv och på sina egna färdigheter. De finländare som upplever sitt arbete som livsstil och som också har en kristen övertygelse tillägger att även tillit till Gud känns trygg och befriande då man sköter sina arbetsuppgifter. Är ens livsstil lika med arbetet är det viktigt enligt finländarna att de egna värdena överensstämmer med det man arbetar med.¹¹⁹

3.2.3 Ansvarsbärande

För dagens finländare innebär *ansvarsbärande* att man vill vara sin egen herre när det gäller själva arbetet och inkomsterna. I enlighet med dagens finländare understryks denna aspekt av ansvarsbärande då man har en egen familj. Ansvaret kan uppstå genom att man t.ex. försörjer sin familj. De finländare som har andra i sin tjänst anser att denna dimension av arbete går ut på att även bära ansvar för sina anställda och deras framtida sysselsättning. I Hytönens studie kommer det fram att detta anses vara ett kristet arv. I denna kontext nämner konfessionella finländare dessutom kyrkan som påminner om att alla är ansvariga att ta hand om sina medmänniskor och hela skapelsen.¹²⁰

¹¹⁷ Hytönen 2018, 162–164.

¹¹⁸ Begreppet *livsstil* förekommer igen. Jag vill uppmärksamma läsaren om att definitionen på livsstil i kapitel 3.1.3 härstammar från Roos. Enligt honom innebär livsstil en organiserad helhet, medan det är Hytönens egen tolkning att arbetet kan ingå i denna helhet. I detta kapitel 3.2.2 redogör Hytönen däremot för de ord och uttryck som inhemska tidningar och tidskrifter använder då de talar om finländarnas livsuppdrag. Enligt Hytönen är arbete ett av finländarnas livsuppdrag, här är livsstil att förstå som en definition på detta livsuppdrag.

¹¹⁹ Hytönen 2018, 167–168.

¹²⁰ Hytönen 2018, 170–171, 173.

3.2.4 Att göra gott

Enligt finländarna kan viljan att *göra gott* härstamma såväl från kristna värderingar som från konstnärlig värdegrund. Människan gör gott för att hon själv har erfårit det av sina medmänniskor och nu vill förmedla det vidare. I en konstnärlig bemärkelse har människan däremot upplevt någonting skönt och hon vill vara med om att förhärliga dess underliga ursprung genom sin egen produktion. Dagens finländare anser att det goda generellt sett bidrar till upprätthållande av gemenskapen och dess välmående. De nämner dessutom den gyllene regeln som uppmanar människorna att göra goda handlingar. Då ska var och en sköta sin egen andel av det.

Konfessionella finländare menar att genom det goda kan även budskapet om tron spridas. Det goda som görs innebär således arbete för Guds rikes skull redan här på jorden. Dessa finländare ser dessutom en koppling mellan dopet och det goda. Genom dopet har Gud gett varje människa en gåva och en kallelse som kan användas till andras fördel. Dessa kallas nådegåvor med vars hjälp människan tjänar sin församling och även hela samhället. Ett exempel som dagens finländare ger på detta är föräldraskap där det goda förs vidare inom familjen liksom att föräldrarna uppfostrar sina barn till goda människor och lydiga medborgare i samhället eller i andra gemenskaper.¹²¹

3.2.5 Tjänande av nästan

Då finländarna sköter sitt livsuppdrag handlar det om *tjänande av nästan* eller i en bredare bemärkelse av hela samhället. I detta sammanhang betonar finländarna att den som har tagit upp en tjänande roll i sitt arbete prioriterar andra framför sig själv. I enlighet med deras uppfattning är en tjänande människa ofta medveten om sin plikt att hjälpa och stå till förfogande för andra. Människan som tjänar sin nästa känner likaså glädje och även tacksamhet då hon får hjälpa andra i sitt arbete.¹²²

¹²¹ Hytönen 2018, 173–176.

¹²² Hytönen 2018, 177–178.

3.2.6 Värdebaserat val

Dagens finländare definierar sitt livsuppdrag med hjälp av termen om ett *värdebaserat val*. De menar att ett sådant val handlar om ett beslut som människan självständigt har fattat utgående från sina preferenser. I finländarnas attityder kommer det tydligt fram att ett värdebaserat val inte får vara avhängigt av andras åsikter. Inom ramen för detta prioriterar människan att sätta sin tid på någonting som hon själv upplever främjar hennes eget välmående – i vissa fall även familjens välmående. Den vars yrkesval grunder sig på ett värdebaserat val tillämpar dessa principer även i sitt dagliga yrkesutövande.¹²³

3.2.7 Uppgift

Enligt dagens finländare är *uppgift* ofta relaterad till ens nära människorelationer: det kan handla om allt från skötsel av barn till närståendevård av en anhörig. Finländarna anser att människan vanligtvis tar till sig dessa slags uppgifter som förälder eller försörjare och som far- eller morförälder, och de upplevs som viktiga. Hytönen har konstaterat att det i en finländsk familjekontext brukar vara kvinnor som aktivt bestämmer sig för denna hjälpande uppgift, medan männen däremot kan beskrivas hamna i den. Att sköta sin uppgift innebär dessutom att människan accepterar sin ofullkomlighet och sina brister. Finländarna är medvetna om att det inte alltid råder sådana omständigheter som skulle göra skötseln av de egna uppgifterna lätt för dem. Å andra sidan anser finländarna att människan får känna sig viktig och oersättlig i sin uppgift vilket bidrar till en sund stolthet hos henne. Enligt finländarna finns det olika uppgifter i världen som människorna tar hand om, och varav arbete kan vara en. Troende finländare betonar att den kristna tron behövs eftersom människorna sköter sina uppgifter inom olika kallelser.¹²⁴

¹²³ Hytönen 2018, 180–181.

¹²⁴ Hytönen 2018, 184–186.

3.2.8 Tillräckligt bra

Inom ramen för Hytönens studie menar finländarna att det aktuella livsuppdrag som man har kan kännetecknas av att vara någonting som är *tillräckligt bra*. För finländarna innebär detta att människan ser sitt liv som en större helhet, och således består hennes livsuppdrag av alla de stunder och situationer som hon har varit med om. Den som betraktar sitt livsuppdrag (bl.a. arbete) som tillräckligt bra förmår skilja mellan verklighet och drömmar. En människa vars livsuppdrag är tillräckligt bra får också vända sig till Guds nåd och kärlek som utgör motsatsen till hennes läge.¹²⁵

3.3 Finländarnas uppfattningar om arbete i *Gallup Ecclesiastica*

Nedan kommer jag att presentera resultaten av enkäten *Gallup Ecclesiastica*, som redde ut hur finländarna förhåller sig till arbete, familj och hobbyer. Med hjälp av dessa resultat belyser jag de faktorer som påverkar om finländarna upplever arbete som något värdefullt. Finländarnas attityder till familj och hobbyer har huvudsakligen fallit utanför min granskning med undantag för sista frågan i enkäten som handlade om det viktigaste livsområdet hos finländarna. I slutet av denna avhandling finns en bilaga som framställer enkätens flervalsfrågor. Flervalsfrågorna gick ut på att den som besvarade frågorna valde ett av de givna svarsalternativen.¹²⁶

I fortsättningen hänvisar jag till finländarna då det är underförstått att det handlar om målgruppens representanter. I sin studie har Hytönen angett separata procentandelar vad gäller de svar som kvinnor respektive män gav. Jag har bestämt att inte ange denna information eftersom skillnaden på dessa procentdelar är relativt liten. Enligt Hytönen kan dessa skillnader anses härstamma från de olika positioner som kvinnor och män har i arbetslivet – allt från utbildning till konkreta arbetsuppgifter. Min strävan är dock att komma underfund med finländarnas uppfattningar och attityder om arbetet i allmänhet oavsett kön, och på grund av detta upplever jag den åtskillnad som Hytönen gör som huvudsakligen onödig för min avhandling.¹²⁷

¹²⁵ Hytönen 2018, 189, 197.

¹²⁶ Hytönen 2018, 143.

¹²⁷ Hytönen 2018, 143.

3.3.1 Tillfredsställelse

Den viktigaste faktorn bland finländarna är att arbetet ger en personlig tillfredsställelse åt den som har utfört det. Nio av tio som deltog i enkäten var helt av samma åsikt eller delvis av samma åsikt i frågan om arbetets tillfredsställande karaktär (89 %). Av olika yrkesgruppers representanter var det främst jordbrukare, och av olika samlevnadsformer var det barnlösa par, som kopplade arbetet allra starkast till tillfredsställelse. Med tanke på samhällets inkomstklasser upplevde främst höginkomsttagare att arbetet ska vara tillfredsställande.¹²⁸

3.3.2 Tillräckliga inkomster

En klar majoritet av finländarna (88 %) ansåg att arbetet ska bidra till tillräckliga inkomster. Framför allt de som har en ledande position betonade att det utförda arbetet ska medföra en lagom inkomst. Av olika samlevnadsformer var det i första hand barnlösa par, och av olika inkomstklasser var det höginkomsttagare, som underströk vikten av tillräckliga inkomster.¹²⁹

3.3.3. Självförverkligande

Fyra av fem finländare (81 %) menade att det är av stor vikt att få förverkliga sig själv i arbetet. Av alla som deltog i enkäten var det huvudsakligen sakkunniga personer eller andra i ledande position, försörjare i barnfamiljer och höginkomsttagare som delade denna åsikt.¹³⁰

3.3.4 Att hjälpa och tjäna andra

Tre av fyra finländare (73 %) menade att de upplever det som viktigt att få hjälpa och tjäna andra i sitt arbete. Av olika åldersgrupper var det pensionärer, och av olika

¹²⁸ Hytönen 2018, 140.

¹²⁹ Hytönen 2018, 140.

¹³⁰ Hytönen 2018, 140–141.

yrkesutövare var det företagare, som mest betonade denna aspekt. Förutom ensamstående (dvs. singlar) upplevde representanter av alla samlevnadsformer att arbetet innebär något som görs för någon annans skull.¹³¹

3.3.5 Att göra karriär och få mer ansvar

Tre av fyra finländare (63 %) ansåg att arbetet ska öppna vägen till att göra karriär och få t.o.m. mer ansvar. Denna syn på arbetet delade mest unga vuxna och de som har ledande position i sitt arbete.¹³²

3.3.6 Att bli rik

Mer än hälften av finländarna (54 %) var av den åsikten att arbetet ska bidra till att man blir rik genom det. Av alla åldersgrupper var det främst unga vuxna som delade denna åsikt. Likaså personer i ledande position. Hytönen har även angett att de flesta av dem som var helt eller delvis av samma åsikt på denna fråga (55 %) var lutheraner till sin konfession.¹³³

3.3.7 Kallelse

Nästan hälften av finländarna (49 %) menade att arbetet är samma som en uppfylld kallelse. Såväl unga vuxna som pensionärer betonade denna uppfattning om arbetet, likaså personer i ledande position. Främst familjer som antingen hade omyndiga eller redan utflyttade barn upplevde en stark förbindelse till arbetet som kallelse.¹³⁴

¹³¹ Hytönen 2018, 141.

¹³² Hytönen 2018, 141.

¹³³ Hytönen 2018, 141.

¹³⁴ Hytönen 2018, 141.

3.3.8 Livsuppdrag

Arbetet som ett livsuppdrag som man ägnar sig åt upplevdes däremot som mest främmande, dvs. 42 % av alla finländare var av denna åsikt. Vid sidan av höginkomsttagare var det mest pensionärer och familjer med myndiga barn som upplevde sitt arbete som ett livsuppdrag. Här lyfter Hytönen fram att nästan hälften av dem som definierade sitt arbete utifrån tanken om livsuppdrag (46 %) var lutheraner.¹³⁵

3.3.9 Frågan om det viktigaste livsområdet

Sista frågan i enkäten *Gallup Ecclesiastica* gick ut på att reda ut vad det viktigaste livsområdet är för en själv. Tre av fyra deltagare (75 %) nämnde familjen som allra viktigast, medan 13 procent av dem betonade vikten av arbetet och 12 procent av dem däremot hobbyernas betydelse. I enlighet med Hytönens studie blir slutsatsen att i dagens läge är familjelivet det viktigaste livsområdet och först därefter kommer arbetslivet och hobbyerna.¹³⁶

3.4 Hytönens analys av resultaten i Gallup Ecclesiastica

I sin analys av resultaten i *Gallup Ecclesiastica* stödjer sig Hytönen dels på de resultat som förekom i enkäten i fråga, dels på tidigare resultat som andra forskare har kommit fram till. Hytönen har använt sig av tidigare forskningsresultat på området som har redogjort för och fört statistik över hur finländarna positionerar sig på arbetsmarknaden och hur de förhåller sig till arbetet. Hytönen drar slutsatsen att finländarna i sitt arbete styrs av individcentrerade och egocentriska motiv. De flesta finländare anser att arbetet är starkt kopplat till tillfredsställelse, självförverkligande och tillräckliga inkomster, samtidigt som det finns en vilja att sköta sitt arbete väl och ta hänsyn till sin nästa.¹³⁷

¹³⁵ Hytönen 2018, 142–144.

¹³⁶ Hytönen 2018, 160.

¹³⁷ Hytönen 2018, 142–143.

Med hjälp av resultaten i *Gallup Ecclesiastica* har Hytönen kunnat fastställa att den finansiella dimensionen av arbetet är betydelsefull för finländarna men frågan om vad finländarna använder sin lön till behandlades inte, och i Hytönens egen forskning blir frågan således obesvarad. Hytönen refererar till *Työelämän kulttuurivallankumous* (EVA:s värde- och attitydundersökning 2010). Där har det kommit fram att drygt hälften av finländarna upplever arbetet i riktigt stor eller i stor mån enbart som ett medel för att uppnå ett tillräckligt uppehälle. Knappt hälften av finländarna menar att arbetet huvudsakligen är ett sätt att finansiera andra, mer intressanta aktiviteter.¹³⁸

Hytönen hänvisar till ungdomsbarometern *Uskon asia* (Nuorisobarometri 2016) och menar att åldern återspeglas i ens förhållningssätt till arbetet. Ju äldre man är desto större roll intar arbetet i ens liv. För äldre människor – framför allt för pensionärer – har arbetet oftast ett egenvärde, och arbetet ses som ett viktigt livsuppdrag. Hytönen lyfter inom ramen för arbetslivsundersökningen *Mainettaan parempi työ* (EVA:s rapporter 2010) fram att olika generationer förhåller sig olika till arbetet. Hos dem som är under 30 år gamla har följande trend uppmärksammats: samhällelig nytta av arbetet behöver inte längre stå i fokus utan arbetet ska vara intressant och gå ihop med ens egna värderingar. Förhållningssättet till arbete håller på att bli alltmer individualistiskt präglad. I enkäten poängterade unga människor att arbetet ska utföras i kallelsen vilket Hytönen anser snarare handlar om drömmar och förväntningar än realiserad verklighet.¹³⁹

3.5 Min analys av resultaten i *Gallup Ecclesiastica* i ljuset av Hytönen

Enligt Hytönens studie ovan styrs finländarna av individcentrerade och egocentriska motiv även om det är viktigt för dem att också få hjälpa och tjäna andra i sitt arbete. Enligt min tolkning återspeglas dessa motiv främst i den meningen att man utbildar sig för sitt drömyrke inom en viss bransch där man börjar jobba efter sin utexaminering. Under sådana omständigheter där man vid sidan om ett tillräckligt uppehälle också får förverkliga sig själv, verkar man dessutom vara beredd på att tjäna sin nästa. Enligt mig handlar finländarnas grundinställning om viljan att genom arbetet

¹³⁸ Hytönen 2018, 147.

¹³⁹ Hytönen 2018, 144–145.

göra något gott för medmänniskor. Detta gör man helst utifrån sina egna behov vad gäller yrkesval och själva arbetslivet.

Jag anser att Hytönens slutsats om att finländarna styrs av individcentrerade och egocentriska motiv kan bekräftas genom studien *Työolojen muutokset 1977–2013*.¹⁴⁰ En fråga i studien gick ut på att utreda vilka faktorer som motiverar finländarna i sitt arbete. Det fanns sammanlagt fem flervalsfrågor, varav ingen inrymde tanken om att arbete ska utföras för någon annans skull på osjälviska grunder. Samma tendens kom till uttryck då det frågades om finländarna känner sig nöjda med sitt arbete. För dagens finländare hänger nöjdheten samman med personlig tillfredsställelse och uppfyllda mål.

I studien *Työolojen muutokset 1977–2013* nämndes exempelvis *uppskattning av yrkeskunskap* som en faktor som kan påverka ens trivsel på arbetet.¹⁴¹ Å ena sidan anser jag att denna uppskattning kan grunda sig på människans egen iakttagelse av att hennes yrkeskunskap erbjuder henne mångsidiga möjligheter i arbet livet. Å andra sidan kan det handla om nästan som får del av den arbetande människans yrkeskunskap i och med att hen tjänas och hens behov tillfredsställs. Enligt min mening resulterar detta i tacksamhet hos den som blir tjänad, och därigenom får den yrkeskunniga människan känna sig oersättlig och uppskattad i sitt arbete. På grund av detta anser jag att man ska förhålla sig med en viss försiktighet till Hytönens resultat eftersom bakgrundsfaktorerna till finländarnas attityder inte har beskrivits på ett uttömmande sätt. Även om kärleken till nästan inte alltid nämns explicit, tycker jag att de angivna svarsalternativen kan indirekt inkludera tanken om nästan.

I studien *Työolojen muutokset 1977–2013* ställdes en s.k. lottofråga som går ut på att utreda vad finländarna skulle göra ifall de plötsligt blev så rika att de inte längre behövde arbete.¹⁴² Studien bevisar samband mellan ens förmögenhet och lust att arbeta. Har man tillräckligt med pengar, verkar man ofta vara beredd på att minska sin arbetsmängd eller t.o.m. komplett bli av med sitt arbete. Enligt mig berättar detta någonting om människans grundläggande natur; i mån av möjlighet vill hon helst

¹⁴⁰ Lehto & Sutela 2014, 75.

¹⁴¹ Lehto & Sutela 2014, 209–210.

¹⁴² Lehto & Sutela 2014, 23–24.

komma undan allt arbetande. Mot bakgrunden av detta tycker jag att det är logiskt då hälften av finländarna menar enligt Hytönens studie att arbete huvudsakligen är bara ett sätt att finansiera andra, mer intressanta aktiviteter.

Enligt Hytönens studie var det närmast singlar i ensamhushåll som inte upplever att arbetet går ut på att hjälpa och tjäna sina medmänniskor. Jag vill poängtera att innehållet av att *vara singel* är mycket komplext, och att det kan vara av två olika slag. Man kan välja att vara singel eller det kan också handla om något oönskat; antingen har man blivit lämnad eller så har man inte hittat sin livspartner – givetvis kan det finnas också andra skäl. Särskilt på grund av det sistnämnda vill jag undvika att automatiskt hävda att alla singlar är egoistiska. Jag menar enbart att de som för övrigt har valt ett individualistiskt levnadssätt har en tendens till motsvarande val och attityder också på andra livsområden, t.ex. i arbetslivet.

I enlighet med Hytönen nämnde jag att förhållningssättet till arbetet håller på att bli alltmer individualistiskt präglad – och inte enbart vad gäller singlar. I sitt arbete brukar man prioritera sina egna intressen framför en potentiell nytta som arbetet i fråga skulle kunna innebära för samhället. Eftersom jag upplever begreppet *nytta* som abstrakt kände jag för att precisera dess innehåll inom ramen för min forskningskontext. Samhällelig nytta kan syfta på olika saker men den är någonting som i stort sett främjar det samhällsliga livet. Om förbindelsen mellan arbetet och den samhällsliga nyttan ytterligare försvagas har detta enligt mig konsekvenser främst för ens nästa. Förlorar arbetet sin altruistiska dimension anser jag att det lätt kan leda till att ens nästa samt hens fördel blir försummade. Inrymmer arbetet någon aspekt på samhällslig nytta beaktas ens nästa då hen i alla fall indirekt blir tjänad.

I sin analys menade Hytönen att uppfattningar av de kallelsemedvetna unga inte nödvändigtvis motsvarar den reala verkligheten på arbetsmarknaden. Jag tolkade Hytönens resonemang så att även de unga med tiden kommer att förlora sin tanke om arbetet som kallelse. För mig ter sig detta som om det skulle vara ett automatisk antagande att de som redan är sysselsatta inte längre associerar så starkt med att arbetet är samma som kallelsen. Jag upplever detta som motstridigt med tanke på påståendet att arbetets betydelse tilltar i och med att man blir äldre. Jag skulle vara intresserad av att få veta om det för Hytönen finns någon gemensam nämnare som förklarar varför hon uppfattar att arbetets betydelse som kallelse kommer att minska med åren medan

arbetet ändå blir viktigare för människan. Min tolkning av detta blir att då man är ung eller i övrigt nybörjare i arbetslivet lever man kanske mer för sitt arbete, och det kopplas ännu inte till så många andra aspekter. Innan en ung vuxen flyttar ut från sitt föräldrahem har hen oftast ett mindre ekonomiskt ansvar än senare i livet då arbetet blir ännu viktigare med tanke på att också kunna försörja sig själv och även eventuella barn. Detta behöver givetvis inte betyda att tanken om kallelsen går förlorad även om andra aspekter på arbetet kommer in i bilden.

I studien *Työolojen muutokset 1977–2013* lyftes en intressant aspekt fram när det gäller hur engagerade finländarna är i sitt arbete och i vilken grad de ägnar sig åt sitt arbete. Den framställda statistiken bevisar att finländarna oftast är villiga att arbeta för en och samma arbetsgivare samt stanna i tjänst hos dem. Således är det kännetecknande för finländarna att vara trogna sitt yrke. Inom ramen för Hytönens studie tycker jag att detta återspeglas i att finländarna upplever sitt arbete som ännu viktigare med tiden. Jag anser att arbetet blir mer betydelsefullt för en ifall man får bli kvar i sitt arbete och sköta bekanta uppgifter.¹⁴³

¹⁴³ Lehto & Sutela 2014, 215.

4 Jämförande diskussion om likheter och skillnader mellan luthersk arbetsetik och moderna finländares syn på arbete

I detta kapitel gör jag en jämförelse mellan de resultat som jag har kommit fram till i andra kapitlet *Den lutherska arbetsetiken*, och i tredje kapitlet *Finländare och arbete*. I underkapitlen nedan som är inordnade under olika tematiska områden diskuterar jag finländarnas arbetsattityder och de arbetsbegrepp som förekommer hos dem med hjälp av Luthers arbetsetik. Mitt syfte är att reda ut om det finns likheter respektive skillnader dem emellan.

En grundläggande skillnad som jag märkte beträffar utgångspunkten som Luther respektive finländarna idag har när det gäller hur man förhåller sig till arbete. Luthers arbetsetik går ut på att människan är skapad till att arbeta, vilket innebär att hon ska tjäna och älska sin nästa. Hytönen menar inom ramen för sin studie att arbete är ett av de många livsuppdragen hos dagens finländare. Enligt den samtida finländska uppfattningen är människan inte skapad till att arbeta, utan hon kan även ha andra lika viktiga uppdrag.

I detta kapitel är det viktigt att notera att jag ibland har varit tvungen att dra allmänna slutsatser som kan te sig som förenklade och stereotypa. Orsaken till detta är att mitt jämförelsematerial delvis består av odetaljerade utsagor. Likaså skulle jag stundom ha haft behov av vissa bakgrundsfakta som hade möjliggjort en djupare analys. När jag talar om finländarna, syftar jag till den majoritet som t.ex. Hytönen har presenterat i sin studie – även om jag är medveten om att alla finländare svårigen kan inkluderas. På samma sätt har jag gått till väga när det gäller religiositet respektive icke-religiositet hos finländarna. Mitt grundantagande är att finländarna är religiöst neutrala eller icke-religiösa om det inte har nämnts något annat i källmaterialet.

4.1 Arbetets väsen

Finländarna kan uppleva sitt arbete som ett avbrott eller nödvändigt ont, ofta även som en störande faktor. I enlighet med denna definition anser jag att människan i dagens läge helst skulle vilja slippa arbeta. Luther menar likaså att människan tenderar till

lathet och passivitet av sin natur, vilket enligt mig kommer till uttryck i denna föreställning hos finländarna idag. Detta blir uppenbart på två sätt.

För det första önskar de finländare som vill göra karriär, ofta framgång i sitt arbete. För Luther är det däremot uppenbart att det arbete som man utför inte alltid präglas av framgång, utan även av fler utmaningar. Luther menar dessutom att människans gärningar i sig kan vara ringa och anspråkslösa men som Guds gärningar är de stora. I enlighet med Luther tycker jag att människans arbetsinsatser kan tillskrivas framgång först då de betraktas i ljuset av Guds medverkan, vilket inte explicit har kommit till uttryck i finländarnas föreställningar.

För det andra är finländarna rätt framtidsorienterade när det gäller arbete. De tänker på sin egen framtid och på sina personliga målsättningar. Enligt Luther är detta fel eftersom den arbetande människan ska utgå ifrån sin nästa och hens aktuella behov, vilket innebär att överskrida det planmässiga och fastlåsta. Eftersom Luther betonar att kallelsen ska utföras i här och nu, och att människan behöver ha en situationsbunden omdömesförmåga, är detta enligt mig inte fallet hos de finländare som lever för starkt fokuserade på framtiden. Min slutsats är att vid denna punkt är finländarnas förhållningssätt inte lutherskt präglad.

Roos menar att den finländska livsstilen som arbete är en del av, inkluderar tanken om att vara lycklig. Luther betonar däremot att arbete huvudsakligen innebär möda och medför således ingen automatisk lycka. Min slutsats är att Luthers uppfattning om arbetets väsen är rätt främmande för finländare idag som betonar att arbete ska bidra till upplevelse av lycka.

Av det som kom upp i Hytönens studie, ser jag lycka som någonting finländarna gärna strävar efter, men som inte alltid realiseras i verkliga livet. Finländarna är medvetna om att det arbete som ska utföras, inte alltid är lätt. Likaså menar Luther att människan i sitt arbete konfronteras med olika utmaningar. Enligt dagens finländare får man känna en sund stolthet efter det utförda arbetet som eventuellt vissa motgångar har ingått i. Jag kopplar denna sunda stolthet till människans ödmjukhet som Luther enligt mig förespråkar. Han poängterar att den arbetande människan inte ska vara överdrivet stolt över sina gärningar eftersom det alltid är fråga om Guds gärningar hos henne.

4.2 Tanken om kallelsen

Som tidigare anmärkt finns det finländare som menar att arbete är samma som kallelse, och de upplever huvudsakligen att de är kallade av Gud. För dem innebär arbete i kallelsen att man lever ut sin tro. Jag ser en uppenbar beröringspunkt till Luther eftersom hans arbetsetik går ut på att man är kallad av Gud för nästans skull. Således är Gud drivkraften i Luthers kallelselära, vilket även finländarnas uppfattning om kallelsen motsvarar här.

I mitt jämförelsematerial förekommer också finländare som känner sig kallade utan att tanken om Gud och nästan är inkluderad. För Luther innebär kallelsen alltid en uppfylld gudomlig kallelse hos människan, och således skiljer sig Luther och dagens finländare från varandra vid denna punkt.

Finländarna har olika uppfattningar om i vilken grad de ska vara trogna det egna arbetet. Vissa menar att arbete är någonting som går enkelt att byta, vilket enligt mig står i strid med Luthers uppfattning om kallelsen. Luther poängterar att människan får varken överge eller ändra på sitt kall som Gud har gett henne. Detta utesluter givetvis inte alla de situationsbundna roller som människan kan ha i sitt kall. Om människan byter sitt jobb för att hon i sitt nuvarande arbete inte förmår uppfylla de behov som hennes nästa har, är detta byte berättigat i enlighet med Luthers förståelse. Likaså om människans nuvarande arbete kännetecknas av syndiga faktorer som förhindrar förverkligande av nästankärleken, ska hon bli av med sitt aktuella arbete. Jag anser att problematiken består i att dagens finländare verkar tillåta byte av arbete under alla omständigheter, medan man enligt Luther får byta arbete enbart vid få tillfällen.

Det finns även finländare som menar att arbete är ett livsuppdrag som man ägnar sig åt. Även i studien *Työolojen muutokset 1977–2013* förekommer det att finländarna ofta är villiga att stanna i tjänst hos en och samma arbetsgivare. Med tanke på denna trohet när det gäller arbete finner jag likheter mellan dagens finländare och Luther. Luther menar nämligen att man inte får lämna sin kallelse, vilket jag likställer med alla försök att byta sina arbetsuppgifter.

Jag noterade en intressant poäng i Hytönens analys av resultaten i *Gallup Ecclesiastica*. Enligt henne handlar det snarare om drömmar och förväntningar än

realiserad verklighet då unga människor menar att arbetet ska utföras i kallelsen. Jag anser att denna tolkning står i strid med Luther eftersom kallelsen enligt honom innebär allt annat än vad Hytönen beskriver – nämligen möda och lidelse. I studien nämns det inte hur dessa unga finländare själv föreställer sig arbete i kallelsen, så jag kan enbart konstatera att Hytönens uppfattning i fråga skiljer sig från Luthers.

4.3 Arbetets nödvändighet

Som tidigare nämnts, talar Hytönen om olika livsuppdrag som hon anser vara centrala i finländarnas liv, och varav arbete kan vara ett. Med tanke på de resultat som hon har presenterat är arbete enligt min uppfattning ändå ingen nödvändighet för dagens finländare. Inom ramen för den s.k. lottofrågan i studien *Työolojen muutokset 1977–2013* kommer det tydligt fram att finländarna skulle minska sin arbetsmängd eller t.o.m. sluta arbeta ifall de hade ekonomiska förutsättningar för det. Jag är av åsikten att detta är någonting som utgör motsatsen till Luthers arbetsetiska tänkande. För Luther innebär arbete en grundläggande essens hos varje människa som går ut på att vara skapad till att arbeta. Utifrån Hytönens resonemang drar jag slutsatsen att finländarna i princip kan välja bort arbete, medan för Luther är detta någonting otänkbart eftersom arbete på ett grundläggande sätt tillhör människans innersta väsen. Luther menar att man ska godkänna det liv som Gud har velat ge en. Jag anser att detta inte förverkligas då människan försöker slippa arbeta.

För finländarna verkar arbetets nödvändighet bestå enbart i att människan kan tillfredsställa sina behov. För Luther är detta också en väsentlig aspekt av arbete men huvudsakligen i begränsad mängd. För Luther grundar sig arbetets nödvändighet på nästans behov – inte på de egna.

4.4 Arbetets meningsfullhet

Finländarna menar att arbetet delvis kan ha ett intressant innehåll även om det huvudsakligen fungerar som en inkomstkälla. Luther menar likaså att arbete ska bidra till en tillräcklig inkomst fastän det inte får vara dess huvudfunktion. Enligt Luther ska

allt arbete baseras på tjänande av nästan. Däremot definierar han inte i detalj, vad detta slags arbete innehållsligt borde bestå av. För Luther innebär arbete som utförs i kärlek till nästan åtminstone möda och lidande. Min tolkning av detta är att arbete inte i första hand behöver vara intressant. Vid denna punkt skiljer sig Luthers och finländarnas åsikter från varandra.

Enligt Hytönen vill finländarna uppleva sitt arbete som någonting intressant och meningsfullt. Jag tycker att glädje som är ett känslotillstånd av tillfredsställelse även kopplar till att människan upplever någonting intressant och meningsfullt. Luther menar däremot att glädje kommer in i bilden först efter att den arbetande människan i tron har överlåtit sig själv och alla sina sysslor i Guds hand. Således härstammar glädjen hos den arbetande människan från att hon i sin kallelse får utföra kärleksfulla gärningar gentemot sin nästa. Med tanke på denna glädje som är en följd av tron är det inte helt uteslutet för finländarna att även uppleva positiva känslor som är relaterade till det egna arbetet. Jag anser att den glädje som en troende människa får uppleva kommer även att ge mening åt hennes arbete.

4.5 Arbete och det goda

Som det har framkommit i materialet tidigare, menar finländarna att arbete kan vara att göra gott, även om det finns olika uppfattningar om det goda. En uppfattning handlar om att man förhärligar det godas ursprung genom sitt arbete, vilket enligt mig har en beröringspunkt med Luther. Han menar att människans uppdrag i kallelsen går ut på att bevara den goda och naturliga ordningen som härstammar från skapelsen; och inte minst från Gud som är alltets skapare och ursprung. På grund av detta anser jag att det finländarna beskriver vara det godas ursprung motsvarar Luthers uppfattning om Gud som står bakom den naturliga ordningen.

Finländarna kan också vilja göra goda gärningar för att de tidigare har fått erfara det goda i sitt eget liv. För Luther är det likaså uppenbart att människan i sitt arbete förmedlar det goda som hon själv har varit med om. Enligt honom har Gud skänkt den troende människan många gåvor som hon kan ge vidare till sin nästa. Människan som har mottagit det goda budskapet genom evangelierna förmår bli en tjänande Kristus

för sin nästa. Finländarna anser att även föräldraskap går ut på att föra vidare det goda till barnen, t.ex. genom kärlek och uppfostran. När det gäller familjekonstellationer menar Luther att Gud låter föräldrarna tro att deras barn kommer till världen genom dem även om Gud är alltets upphov och ursprung. Således anser jag att finländarnas och Luthers uppfattning kommer rätt nära varandra eftersom båda innehåller tanken om att det goda förs vidare – såväl från Gud till föräldrarna som från föräldrarna till barnen.

I Hytönens studie är det iögonfallande att det mest är fråga om ensamstående som inte upplever att arbetet är lika med att hjälpa och tjäna andra. Jag antar att de som däremot lever i en sådan samlevnadsform där två eller flera personer bor i samma hushåll, är det mer naturligt att vilja hjälpa och tjäna sina medmänniskor även genom sitt arbete. För Luther är det uppenbart att då en kristen människa tar emot Guds kärlek och hans andra gåvor, vill hon också själv ge det goda vidare. Lever man alltså i en sådan samlevnadsform som präglas av ömsesidig kärlek, är människan villig att föra vidare det goda och kärleksfulla som hon har upplevt i sin relation till Gud och sina närstående. Enligt mig återspeglas den kärlek som människan har mottagit från Gud i alla hennes mellanmänniska relationer, och därför också i det arbete som människan utför.

4.6 Förhållningssätt hos den arbetande människan

Luther menar att tro är en faktor som påverkar förhållningssätt hos den arbetande människan. Enligt Luther har den troende människan inte längre en undvikande attityd till arbete, utan hon upplever det som en frivillig fortsättning på Guds skapelse. Luther är ändå medveten om att alla kristna kännetecknas av den gamla och den nya människan. Mot bakgrunden av detta anser jag att den gamla människan tar över när man förhåller sig undvikande till sitt arbete. Däremot hjälper tron en att nöja sig med sitt uppdrag, vilket enligt Luther handlar om den nya människans närvaro. Han menar dessutom att den kallelsetrogna människan som arbetar i tro präglas av positiva känslotillstånd. Som Hytönens material antytt, upplever finländarna sitt arbete huvudsakligen som något slags börda, även om detta inte är den enda dimensionen. Finländarna kan också känna empati, glädje och tacksamhet genom att få tjäna sin

nästa. Min slutsats är att alla finländare som är kristna, balanserar ständigt mellan de anspråk som den gamla respektive den nya människan gör. Jag anser att detta är orsaken varför finländarna kan ha både negativa och positiva känslor när det gäller hennes arbete.

Inom ramen för sin studie har Hytönen kommit fram till att arbete brukar vara viktigare för äldre människor. I ljuset av Luther tolkar jag detta som en följd av den kamp som människan – här den gamla människan – har varit tvungen att gå igenom i sitt arbete. Luther menar att arbete är svaret på evangelium, vilket enligt mig innebär att människan börjar uppskatta sitt arbete tack vare tron. Det att människan – här den nya människan – upplever sitt arbete som viktigt, är enligt mig ett resultat av att den gamla människan har uthärdat kallelstens utmaningar.

4.7 Behov hos den arbetande människan

Finländarna anser att arbetets fokus ska ligga på arbetstagarna och deras behov. Detta innebär att arbetet ska vara tillfredsställande och möjliggöra utövande av egna färdigheter. Luther talar också om tillfredsställelse som går ut på att människan får utföra rätt gärningar i sin kallelse. Utifrån Luthers arbetsetik kan arbete ge en tillfredsställelse då den kallelsemedvetna människan tjänar sin nästa. Luthers resonemang utesluter sådan tillfredsställelse som handlar om den arbetande människans egna begär och behov, så som det ofta är fallet med dagens finländare.

Finländarna verkar oftast vilja förverkliga sig själv av egoistiska skäl och därför strider detta huvudsakligen mot Luther. Inom ramen för Luthers arbetsetik finns det enligt mig ändå en beröringspunkt till dagens finländare, vilket förutsätter en utvidgad förståelse av självförverkligande. Luther menar att det varken finns förutbestämda eller fastlåsta regler hur människan borde handla gentemot sin nästa. Människans handlande bestäms utifrån den rådande situationen, även med hjälp av egen fantasiförmåga och kreativitet. Luther betonar att människan i kallelsen är fri, samtidigt som denna frihet leder till en bundenhet vid hennes nästa. Min slutsats är att självförverkligande hos dagens finländare kan vara samma som den kallelsemedvetna människans frihet. Luther menar att denna frihet går ut på att antingen göra eller låta,

vilket enligt mig frigör människan att arbeta på ett kreativt och även på ett självförverkligande sätt – förutsatt att det gynnar hennes nästa.

I detta avseende när det handlar om självförverkligande finner jag ytterligare en beröringspunkt till Luther. En människa som vill förverkliga sig själv är enligt mig samma som människan som har längtan efter att få uttrycka sig själv och att få erkännande som en unik individ. Luther menar att då människan utför sitt arbete, bemöts hon individuellt av Gud. Jag anser att människans önskan om att få förverkliga sig själv kan bestå i att Gud ser allt vad hon gör inom ramen för sitt arbete som någonting unikt och individuellt. Jag menar att det unika och individuella är här någonting som ingen annan är kompetent att göra, och således motsvarar det innehållsligt tanken om självförverkligande.

Vissa finländare betonar att det är viktigt att få utföra arbete utifrån sina egna värden. I ett sådant fall antar jag att man själv har fått välja sitt arbete. Det är utmanande att jämföra denna attityd hos dagens finländare med Luther eftersom Hytönens studie inte belyser närmare vad dessa värden går ut på. Beaktar man kristna värden som bl.a. handlar om att älska och tjäna sina medmänniskor, är jag följaktligen av åsikten att Luthers arbetsetik förverkligas. Finländarna menar att de är beredda på att sätta tid på sådant arbete som går ihop med deras värden och som därigenom antingen främjar eget välbefinnande eller nästan välbefinnande. Om betoningen enbart ligger på det förstnämnda, tycker jag ändå att detta yttrande skiljer sig tydligt från Luthers principer.

4.8 Behov hos nästan

Arbete som livsstil är en definition hos de finländare som lägger mycket tid och energi på sitt eget arbete. Den som upplever sitt arbete som livsstil kan enligt mig komma nära Luthers arbetsetik. Luther menar att det är nästan och hens behov som bestämmer förutsättningar för ens arbete. Eftersom finländarnas syn på arbete som livsstil innebär att varken arbetsbördan eller arbetstiden mäts, anser jag att det kan innehålla aspekten om att den arbetande människan bl.a. tar hänsyn till olika behov hos sin nästa – oavsett ansträngning och tid som går åt det.

Med tanke på Hytönens studie anser jag att de finländare som väljer sitt arbete utifrån sina egna intressen inte tar Luthers yttrande om kärleken till nästan på ansvar. Luther menar att det även är förbjudet att avstå från kravet på att älska och tjäna sin nästa inom kallelsen. Händer detta så resulterar det i att nästan och hans behov försummas då kärnan i Luthers arbetsetik gått förlorad.

Luther motsatte sig klosterväsendet eftersom han ansåg att det handlade om människans försök att komma undan de uppgifter som tillhör kärleken till nästan. Enligt mig handlar det om ett likadant fenomen hos finländarna som menar att arbete upptar för mycket tid i ens liv. Arbetar man mindre, avlägsnar man sig även i dagens läge från sin nästa och likaså från allt annat vad denna kärlek kräver av människan.

4.9 Ansvar i arbetet

I sitt arbete vill finländarna ofta få mer ansvar och även uppleva framgång, vilket jag ser som problematiskt med tanke på Luther. Enligt Luthers förståelse måste människans önskan om att få ansvar hållas inom ramen för den naturliga ordningen. Den naturliga ordningen förutsätter att människan underordnar sig sin skapare och att hon inte strävar efter sådant ansvar som inte tillhör henne. Likaså anser Luther att arbetet inte får inta en alltför framhävd position i människans liv; annars förvandlas det lätt till sin motsats. Ett exempel på detta i dagens läge är bl.a. arbetsnarkomani då människan har överskridit de gränser som enligt Luther tillhör henne inom kallelsen. Vid denna punkt motsäger dagens finländare och Luther varandra.

I Hytönens studie anser finländarna att arbete innebär ansvarsbärande och således önskan om att få vara sin egen herre. Med tanke på Luther ser jag detta som någonting komplicerat eftersom Gud är den ende herre som man ska underordna sig i sitt arbete. Därför är min tolkning att ansvar i en överdriven mening motsäger Luthers syn på arbete. Däröver betonar vissa finländare att detta ansvarsbärande inrymmer aspekten om att stå för levnadskostnader och försörja sin familj eller som arbetsgivare säkerställa de anställdas framtid. Inom ramen för dessa aspekter står nästan och hans välbefinnande i centrum, vilket på grund av jag anser att önskan om ansvarsbärande i detta avseende kan motiveras även utifrån Luthers arbetsetik.

4.10 Guds försyn i arbete

Hytönen lyfter fram att de finländare som upplever sitt arbete som livsstil har också nämnt att tillit till Gud är en medverkande faktor i det egna arbetet. Jag tycker att detta hör ihop med Luthers arbetsetik inom ramen för vilken människan ses som Guds medskapare, mask eller verktyg. Tillskrivs människan någon av dessa egenskaper, är hon inte ensam i sitt arbete utan får lita på Guds medverkan och ingripande.

Därutöver förväntas det i dagens läge att man ständigt ska prestera mer och bättre. Inom ramen för sin definition av arbetets materiella dimension menar Wilenius att finländarna anser sin fysiska överlevnad hänga enbart på människornas ömsesidiga prestationer i arbetslivet. Mot bakgrunden av detta antar jag att finländarna kan uppleva en befrielse från den onda cirkeln som går ut på att hela tiden kräva nya prestationer om de låter Guds omsorg omfamnas.

Hos finländarna som enligt Hytönens definition upplever sitt arbete som någonting som är tillräckligt bra, är tanken om Guds ingripande stark. Finländarna anser att även om de egna gärningarna inte alltid är perfekta utan bara tillräckligt bra, har man ändå del av Guds nåd och kärlek. Enligt mig hänger detta samman med Luthers uppfattning om att människan är samtidigt syndare och rättfärdiggjord. På grund av sin syndighet kan människan inte uppnå fullkomlighet i sitt arbete utan måste nöja sig med det som är tillräckligt bra – på samma sätt som hon inte alltid förhåller sig till sitt arbete med lust och iver. Enligt Luther är människan också samtidigt rättfärdiggjord, vilket betyder att hon får motta Guds nåd och kärlek. Jag anser att då människan inte förmår älska och tjäna sin nästa såsom hon borde, lägger sig Gud i och helgar hennes handlande. Tack vare Guds försyn kan människans bristfälliga arbetsinsatser bli tillräckligt bra.

4.11 Arbetsfördelning

Wilenius har kommit fram till att finländarna egentligen arbetar för varandras skull. Således inkluderar finländarnas samhällssyn tanken om en arbetsfördelning vilket innebär att människorna är beroende av varandras arbetsinsatser. Enligt mig går detta tillbaka till Luthers uppfattning om olika stånd. Han menar att människan som befinner

sig i ett – eller flera – av dessa stånd är till för andra, och att det utförda arbetet därigenom gynnar hennes medmänniskor.

Luther menar att var och en ska göra enligt sin egen förmåga och förespråkar en arbetsfördelning. Denna arbetsfördelning grunder sig på olika färdigheter och talanger hos människorna och den är delvis även könsbaserad. Könsbaserade attityder förekommer också i finländarnas tankesätt i och med att män och kvinnor förhåller sig olika t.ex. till de uppgifter som tillhör hemmets område. Finländska kvinnor som tar hand om sådana uppgifter där de får hjälpa andra, beskrivs ofta som ett medvetet val. Finländska män upplever sådana uppgifter snarare som någonting som de mot sin vilja hamnar i. Dessa attityder återspeglar Luthers arbetsetik i den bemärkelsen att han tillskriver kvinnorna inåtriktade sysslor (hemmet) – männen däremot utåtriktade (samhället). Hytönen lyfte också fram att många finländska män anser att de ska stå för familjens levnadskostnader. Enligt mig går detta tillbaka till Luthers uppfattning om att män sköter utåtriktade uppgifter, då skötseln av dessa uppgifter oftast garanterar en tillräcklig utkomst. Även om könsdiskrimineringen har långa rötter, anser jag att Luthers teologi kan ytterligare ha påverkat finländarnas attityder i detta avseende.

4.12 Arbete och inkomst

Finländarna menar att arbete ska bidra till en tillräcklig inkomst. Jag anser att detta hör ihop med Luthers tänkande i och med att arbete enligt honom ska också garantera inkomst för varje människa. Luther betonar måttlighet och avvisar allt annat utöver det som människan behöver för sin försörjning. Får människans önskan om sina inkomster en alltför dominerande roll, anser jag den bestrida Luthers arbetsetiska principer. Kärnan i Luthers kallelselära handlar om att tjäna nästan, så man ska inte prioritera sina egna inkomster framför nästan behov.

En intressant poäng i Hytönens studie är att 55 % av dem som deltog i enkäten *Gallup Ecclesiastica* och svarade att arbete är samma som att bli rik var lutheraner. Enligt mig är denna andel lutheraner rätt stor mot bakgrunden av Luthers kallelselära. Min slutsats är att även om man skulle definiera sig själv som lutheran – antingen på grund av sin tillhörighet i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland eller som ett resultat av andra lutherska influenser som finns kvar i Finland – betyder det inte automatiskt att man

tillämpar lutherska principer i arbetslivet. Jag anser att många av de principer som är grundläggande för Luthers arbetsetik, förekommer även i dagens läge utan att de nödvändigtvis tillskrivas lutherskt respektive kristet ursprung och innehåll.

4.13 Gränsdragande mellan arbete och andra livsområden

Inom ramen för Hytönens studie märkte jag två saker när det gäller arbete i förhållande till fritid. För det första skiljer finländarna mellan sin arbetstid och sin fritid. Detta är någonting som inte förekommer hos Luther eftersom människan enligt honom är till för sin nästa oavsett tidpunkt. Hos dagens finländare är däremot gränsdragande mellan arbetstid och fritid rätt centralt, av vilket jag drar slutsatsen att människan inte ständigt vill stå till förfogande för nästans skull. För det andra noterade jag att då finländarna talar om den tid som går åt arbete, är tonen ofta ganska negativ, dvs. antingen är man under stark tidspress eller önskar att få tillbringa sin tid på annat sätt. Enligt Luther tillhör inte detta slags attityder den kallelsemedvetna människan.

I detta sammanhang menar finländarna också att arbete förhindrar dem att göra sådana saker som de upplever som mer meningsfulla. Vid detta yttrande finner jag en beröringspunkt till Luther i och med att han menar att människan är bunden av synd. Jag anser att denna motvilja som finländarna upplever mot sitt arbete härstammar från människans syndighet som Luther har beskrivit. Efter att människan har tagit sig an evangeliet, kan hon först känna sig fri. Enligt Luther innebär frihet i arbetet en bundenhet vid nästan. Jag anser att de finländare som menar att arbete är samma som ett förhinder inte ännu har upplevt denna frihet.

4.14 Arbete och medmänniskor

Inom ramen för Wilenius definition av arbetets sociala dimension menar finländarna att arbete bygger på mellanmänniskliga relationer individer emellan. Jag tycker att detta motsvarar Luthers ståndpunkt i den bemärkelsen att människan enligt honom är skapad till att leva i en gemenskap med både Gud och medmänniskor.

Som tidigare diskuterats, upplever finländarna i enlighet med Roos definition att deras livsstil är samma som en organiserad helhet som kännetecknas bl.a. av arbete och mellanmännsliga relationer. Luther talar om en naturlig och skapelseenlig ordning som jag innehållsligt anser motsvara finländarnas uppfattning om den organiserade helheten. Därutöver har Wilenius kommit fram till att arbete enligt finländarna upprätthåller människolivet i sin helhet. Jag anser att arbetets upprätthållande funktion finns också hos Luther i och med att människan i kallelsen upprätthåller den naturliga ordningen och fortsätter Guds skapelse genom sitt arbete.

Finländarna ser alltså ett starkt samband mellan arbete och mellanmännsliga relationer. Det faktum att människan är delaktig i olika mellanmännsliga kontexter leder till att hon automatiskt tar sig an olika uppgifter. Jag tycker att detta utvidgar synen på den arbetande människan, och således motsvarar den även Luthers uppfattning om att människan har olika situationsbunda roller i kallelsen. Det är inte enbart lönearbete som räknas med, utan även andra uppgifter på olika livsområden. Luther betonar nämligen att människan kan arbeta och tjäna sin nästa både inom och utanför hemmet vilket ståndet *oeconomia* är ett bra exempel på.

Inom ramen för mellanmännslig samvaro verkar finländarna vara medvetna om sin plikt att stå till förfogande för andras skull – även om de inte alltid vill fullgöra denna plikt. Den plikt-känsla som dagens finländare beskriver, likställer jag med Luthers arbetsplikt som härstammar från den naturliga lagen. Enligt mig förutsätter plikten att arbeta en full sysselsättning som jag anser vara utopisk. Samtidigt ter sig arbetsplikten radikal för mig när det gäller arbetslösa och dem som är förhindrade att arbeta (t.ex. på grund av sjuk- eller föräldradighet). Generellt sett verkar de som inte är sysselsatta ofta känna skam.

Jag har fastställt att problematiken i dagens läge huvudsakligen består i att definitionen av arbete är rätt snäv jämfört med Luthers tid. På grund av detta förefaller den lutherska arbetsplikten någonting som bara svårligen kan uppfyllas. Den som exempelvis har gått i pension och är sysslös, arbetar inte enligt den klassiska finländska definitionen som går ut på att få lön. Luther menar däremot att arbetande är samma som allt det goda som människan gör gentemot sin nästa, och således är arbetsplikten inte avhängig av ens prestationer på arbetsmarknaden. Likaså poängterar han att arbete innebär någonting som människans liv i sin helhet genomsyras av. Mot bakgrunden av detta

anser jag att även dagens finländare kan uppleva en viss befrielse, dvs. de kan uppfylla krav på Luthers arbetsetik genom mångsidiga sysslor och uppgifter inom olika livsområden – inte enbart i det strängt reglerade arbetslivet.

4.15 Arbeta och tillhörighet i gemenskapen

Finländarna menar att arbete handlar om att hitta sin egen plats i det samhällsliga livet. Enligt mig hänvisar Luther till samma fenomen då han säger att kallelsen innebär människans plats och roll i livet. Han poängterar att människan ska godkänna sin gudomliga kallelse och förbli i den. Jag anser att dagens finländare och Luther är ense om att arbete hjälper människan att orientera sig i livet.

Som tidigare också kommit upp, verkar finländare anse att arbete ska bidra till det samhällsliga livet. Enligt mig motsvarar detta Luthers uppfattning om att arbete likaledes innebär en tydlig samhällsfunktion. Finländarna betonar dessutom att den arbetande människan ska vara en nyttig medlem i gemenskapen. Luther förespråkar också denna nyttighet som består i att tjäna och älska andra. Människan som överlåter sig själv i Guds hand och är hans arbetskamrat, får känna sig oersättlig för sin nästa.

4.16 Andra anmärkningar

Inom ramen för Hytönens studie har jag lagt till märke att familjen och arbetet representerar skilda livsområden för finländare. Även om dagens finländare verkar uppleva båda som meningsfulla livsuppdrag, indelar de dem i två skilda kategorier. Med tanke på Luthers arbetsetik hör familjen och arbetet intimt ihop för att nästan kan tjänas i båda. Luthers uppfattning om ståndet *oeconomia* syftar till alla uppgifter som människan genom familje- och arbetslivet är delaktig i. Utifrån Luthers resonemang förefaller det mig paradoxalt att sista frågan i enkäten *Gallup Ecclesiastica* gick ut på att välja det viktigaste livsområdet. Eftersom enbart ett av de avgivna alternativen kunde väljas, fick det valda alternativet följaktligen företräde framför de andra. I enlighet med Luthers förståelse utesluter det ena inte det andra, dvs. människan ställs inte inför en sådan situation där hon behöver välja mellan familjen och arbetet. Utifrån

Luther är min slutsats att om människan känner sig tvungen att välja ett enda livsuppdrag, går hennes bundenhet vid nästan förlorad eftersom nästan och hens aktuella behov följaktligen kommer att försummas.

För dagens finländare är tanken om kallelsen – i den mån som den överhuvudtaget förekommer – inte alltid religiöst präglad. Luthers kallelselära går däremot ut på att människan alltid kallas till en gudomlig kallelse. Luther poängterar att människan ska stanna kvar i det kall hon hade då hon mottog den gudomliga kallelsen till frälsningen. Jag anser att problematiken består i att finländarnas språkbruk inom ramen för Hytönens studie inrymmer enbart termen om kallelsen, vilket står i motsats till Luther som skiljer kall och kallelse från varandra. Finländarna kan känna sig kallade utan att det finns någon anknytning till Gud eller frälsningen. Min slutsats är att även om finländarna påstår att de utför sitt arbete i kallelsen, står det inte under lutherskt inflytande om de inte ser sig själva i förhållande till Gud. I Hytönens studie kännetecknas vissa uppfattningar om kallelsen av avsaknad av Gud, vilket enligt mig kan få djupgående följder för det arbete som ska utföras. Luthers förståelse går nämligen ut på att Gud är länken mellan den arbetande människans och hennes nästa.

5 Avslutning

I denna avhandling har jag sökt svar på min forskningsfråga som går ut på att besvara huruvida och i vilka avseenden finländarnas uppfattningar om arbete är lutherskt präglade. Genom min jämförelse mellan Luthers arbetsetik och de moderna finländarnas attityder till arbete har jag kommit fram till att den lutherska arbetsetiken inte direkt tillämpas av dagens finländare. Jag anser ändå att Luthers arbetsetik har ett visst inflytande på deras förhållningssätt när det gäller arbete. De forskningsresultat som Hytönen fick inom ramen för sin studie *Kutsumus ja elämäntehtävä* tyder på att finländarnas inställning till arbete härstammar från individuella och egocentriska motiv. Människan strävar efter att välja ett sådant yrke eller uppdrag som i första hand tillfredsställer hennes egna och aktuella behov. Dessa behov kännetecknas av en mångfald som inkluderar allt från självförverkligande till en tillräcklig utkomst. Om dessa behov tillfredsställs i tillräcklig mån, verkar finländarna vara beredda och villiga att också göra gott gentemot sin nästa. Jag anser ändå att detta står löst från den kontext som Luther förespråkade. För honom är arbete alltid samma som att älska och tjäna sin nästa, vilket även sätter människan i förbindelse med Gud och hennes medmänniskor.

Luthers tanke om att Gud och nästan bestämmer villkoren för arbetet kräver självupppoffrande sinnelag hos människan vilket enligt mig knappast kommer till uttryck hos finländarna idag. Sammanfattningsvis menar jag att goda gärningar hos finländarna inte har någon tydlig förankring i nästans behov, utan går ut på att människan för tillfället råkar vilja det goda. Eftersom denna princip som även utgör kärnan i Luthers arbetsetik inte uppfylls till fullo hos dagens finländare, är deras förhållningssätt till arbete inte samma som Luthers.

Jag tycker att många av de definitioner som antingen Hytönen hade kommit fram till i sin studie eller som härstammar från andra finländska forskare som hon hade hänvisat till, är sådana att de även förekommer hos Luther. Problematiken består enligt mig i att dessa definitioner som gäller arbete skiljer sig från varandra innehållsmässigt. Ansvar är till exempel en aspekt på arbete som såväl Luther som dagens finländare känner till. Skillnaden dem emellan är ändå stor och grundläggande. För Luther innebär ansvar att människan underordnar sig Gud, lyder den naturliga ordningen och sköter sina uppdrag väl inom kallelsen. I dagens läge upplever finländarna ansvar som

någonting som framför allt tillskrivs en människa i högre position, samtidigt som det också kan ge uttryck åt människans önskan att bli sin egen herre i arbetet. Till synes inkluderar både Luthers arbetsetik och finländarnas arbetsattityder detta begrepp – och även många andra gemensamma – men de verkar ha olika förståelse av det. På grund av det ideala avståndet som finns mellan Luther och dagens finländare anser jag att man ska man akta sig för att dra alltför hastiga slutsatser när det gäller huruvida finländarna stödjer sig på Luthers arbetsetik.

En brist i Hytönens studie som jag vill nämna och som jag även anser vara relevant för framtida forskning är att de definitioner och begrepp med vars hjälp dagens finländare har beskrivit sina förhållningssätt till arbete var icke-preciserade. Jag är medveten om att Hytönens studie fokuserade på att reda ut med hjälp av vilka ord och uttryck som finländarna talar om sitt arbete och sina livsuppdrag. Enkäten som utfördes på webben gick ut på färdigt formulerade flervalsfrågor som deltagarna måste anpassa sina svar till. Enligt mig bidrog också det insamlade tidsskriftsmaterialet till att konstruera förutfattade uppfattningar om finländarnas attityder till arbete. Även om Hytönen inom ramen för sitt tidsskriftsmaterial har stött sig på flera personintervjuer där människorna har kunnat uttrycka sig friare, härstammar Hytönens definitioner av arbete ändå av henne själv. Detta innebär att hon hade själv satt ord på de fenomen och beskrivningar som förekom i de utvalda personintervjuerna. På grund av detta önskar jag i framtiden en sådan enkät där t.ex. svarsalternativen i flervalsfrågorna sammanställs med hjälp av mer omfattande formuleringar, och där deltagarna vid behov har möjlighet att precisera sina egna svar.

Det är värt att notera att finländarnas attityder till arbete – såväl på personlig nivå som i allmänhet – är rätt mångfacetterade. På grund av detta går det inte att hitta en gemensam nämnare för alla uppfattningar som förekommer hos dagens finländare. Även om jag med tanke på avhandlingens utgångspunkt har betraktat dessa attityder och uppfattningar i ljuset av Luther, är de fenomen som arbetslivet i Finland kännetecknas av inte enhetliga. De kan ingalunda förklaras med hjälp av en enda ideologi eller teologi – i detta fall givetvis inte enbart med hjälp av Luthers arbetsetik.

Sammanfattningsvis anser jag att den lutherska arbetsetiken i sin helhet inte tillämpas av dagens finländare. I religiösa sammanhang talar man ofta om fenomenet som kallas ”andligt smörgåsbord”. Kännetecknande för detta fenomen är att man plockar de rätter

dvs. aspekter av olika religioner och religiösa rörelser som man tycker mest om. Enligt mig handlar det delvis om samma fenomen när man vill komma underfund med i vilken mån arbetslivet i Finland är lutherskt präglat. Eftersom finländarna förhåller sig på många olika sätt till arbete, anser jag att deras förhållningssätt inte kan gå tillbaka till en enda person, dvs. till Luther och hans teologi. Jag är av åsikten att finländarna huvudsakligen gestaltar sin arbetsetik enligt den s.k. smörgåsbordsmodellen, dvs. de går utifrån sina egna preferenser som bland annat lutherska influenser kan ingå i. Inom ramen för Hytönens studie är arbetsattityder hos de flesta finländare på något sätt lutherskt präglade, varför jag anser att även de icke-lutherska aspekterna faller under samma benämning. Man väljer alltså de mest relevanta aspekterna för sig själv när det gäller arbetsetik. Mot bakgrunden av lutherskt inflytande i dagens Finland (t.ex. den evangelisk-lutherska kyrkan som största kyrkosamfundet i landet) kallas sammansättningen av ens individuella arbetsetiska principer för luthersk arbetsetik.

Utifrån de resultat som jag har kommit fram till avvisar jag den stereotypa uppfattningen om luthersk arbetsmoral som presenterats i inledningen. Denna stereotypa uppfattning går ut på att arbete innebär hårt och flitigt arbetande liksom att det lutherska arvet kopplar till att man upplever alla sina sysslor som arbetsamma och mödofyllda. Luther menar att vid sidan av alla utmaningar och svåra känslor som arbetet kännetecknas av känner den kallelsetrogna människan också glädje och tillfredsställelse. Människan som tjänar sin nästa har dessutom en relation till både Gud och sina medmänniskor då hon också får uppleva kärlek. Likaså ger finländska forskningsresultat uttryck åt att även de moderna finländarnas syn på arbete är rätt mångfacetterad – inte enbart möda utan allt från självförverkligande till ansvarsbärande. Min slutsats är att den stereotypa och snarare negativt laddade uppfattningen om den lutherska arbetsetiken överensstämmer med varken Luther eller dagens finländare.

Litteratur

Bibel

2001 *Bibel 2000: Bibelkommissionens översättning.* Libris, Örebro.

Grenholm, Carl-Henric

2006 *Att förstå religion: Metoder för teologisk forskning.* Studentlitteratur, Lund

Hytönen, Maarit

2018 *Kutsumus ja elämäntehtävä.* Kyrkans forskningscentral, Tammerfors.

Kjellberg, Seppo

1987 *Työn tulevaisuus: Sosiaalieettisiä näkökohtia.* SKSK-Kustannus, Helsingfors.

1994

Finländsk arbetsetik och Luthers kallelselära: En jämförande analys av finländska arbetsetiska teorier från 1980-talet och Martin Luthers kallelselära. Åbo Akademis förlag, Åbo.

1997

”Luterilainen työn etiikka reaali-Euroopan ongelmissa”, s.143–158 i: *Kirkot ja Euroopan murros: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran vuosikirja 1996 (red. Kotiranta, Matti).* Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsingfors.

Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna

2014 *Työolojen muutokset 1977–2013.* Statistikcentralen, Helsingfors.

Leonhardt, Rochus

2009 *Grundinformation Dogmatik – Ein Lehr- und Arbeitsbuch für das Studium der Theologie.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Luther, Martin

1891 *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe. Bd. 12.* Hermann Böhlau, Weimar.

1897 *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe. Bd. 19.* Hermann Böhlau Nachfolger, Weimar.

1900 *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe. Bd. 11.* Hermann Böhlau Nachfolger, Weimar.

1911 *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe. Bd. 40 I.* Hermann Böhlau Nachfolger, Weimar.

1927 *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe. Bd. 17 II.* Hermann Böhlau Nachfolger, Weimar.

2006 *Kristuksen ehtoollisesta – suuri tunnustus.* (Kiviranta, Simo, Övers. 1. uppl.). Suomen Luther-säätiö, Helsingfors.

Mannermaa, Tuomo

1992 *Paralleleleja: Lutherin teologia ja sen soveltaminen.* Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsingfors.

1997 ”Sielunhoidon tulkinta ja paikka kirkossa”, s. 16–30 i: *Sielunhoidon käsikirja (red. Aalto, Kirsti, Esko, Martti & Virtaniemi, Matti-Pekka).* Kirjapaja, Helsingfors.

Price, Timohty Shaun

2015

”Luther’s Use of Aristotle in the Three Estates and Its Implications for Understanding Oeconomia”, s. 373–374 i: *Journal of Markets & Morality* 18:2. The Acton Institute for the Study of Religion and Liberty.

Stolt, Birgit

2004

Luther själv. Artos, Malmö.

Wilenius, Reijo

1981

Ihminen ja työ: Esitutkimus. Gummerus, Jyväskylä.

Wingren, Gustaf

1942

Luthers lära om kallelsen. Gleerups, Lund.

Bilaga: Enkäten *Gallup Ecclesiastica*

Inom ramen för enkäten *Gallup Ecclesiastica* har det utretts med hjälp av ett frågeformulär på flervalsfrågor hur finländarna förhåller sig till arbetet, familjen och olika hobbyer. Deltagarna kunde besvara och ta ställning till frågorna på en följande skala: helt av samma åsikt, delvis av samma åsikt, helt av annan åsikt, delvis av annan åsikt och kan inte säga. Frågorna gick ut på att få veta hur viktigt som det var för personen i fråga

- att arbete ger ett tillräckligt uppehälle.
- att arbete är tillfredsställande.
- att arbete innebär möjlighet att göra karriär och få mer ansvar.
- att arbete är lika med att hjälpa och tjäna andra människor.
- att arbete är kallelse som ska skötas.
- att arbete är ett livsuppdrag som man ägnar sig åt.
- att arbete innebär möjlighet att bli rik.

En ytterligare fråga som fanns med i enkäten och som även berörde arbete är följande: ”Om du helt fritt skulle få välja det viktigaste livsområdet för dig personligen, skulle du välja *arbetet*, *familjen* eller *någon hobby*?” (Enbart ett av alternativen kunde väljas.)

Jag har själv översatt dessa frågor och svarsalternativ från finska till svenska i strävan efter att uppnå en så bra översättning som bara möjligt. Likaså har jag ansträngt mig för att förbli trogen Hytönen och bevara det egentliga innehållet av enkäten.